

pojmem spoření není možný, protože technické myšlení nezná nákladu. V myšlení technickém je použití prostředku vždy užitečným, neboť vidíme jen jeden, izolovaný účel, postulát. Jenom tam, kde kolise postulátů činí použití nákladového statku zároveň užitečným i škodlivým, můžeme mluvit o nákladu a můžeme mluvit i o spoření.

C. Hodnota hospodářská.

a) Úvod.

Problém hospodářské hodnoty je, mám za to, nejstarším problémem hospodářské vědy vůbec, neboť zrodil se u samotné její kolébky. Lze těžko spočítati, kolik vědecké práce bylo vynaloženo k jeho řešení. Domnívám se však, že nepřestřeluji, tvrdím-li, že odčerpal nejvíce vědeckého úsilí ze všech otázek národohospodářských, které se kdy vyskytly. Neboť až po doby nejnovější — které znamenají po té stránce odklon od tradice, že počínaje Liefmannem valná část autorů národohospodářských upírá pojmu hospodářské hodnoty onu relevanci, která jí povždy byla přikládána — každý vědecký národohospodářský pracovník pokládal za svoji povinnost zaujmouti postoj ku problému hodnotnému, neboť přejíti ho dobře nemohl, aniž by byl napřed prokázal jeho bezvýznamnost. Pokus o tento průkaz se však stal teprve v nové době, a to, jak bude ukázáno, s naprostým nezdarem. Proto, opakují, každý autor se vlastně pokoušel problém ten vyřešiti, a tak se on stal jakýmsi bodem ústředního úsilí a zkušebním kamenem vědecké zdatnosti pro obor hospodářské vědy. Již fakt tento o sobě je dostatečným odůvodněním, aby nebyl s mé strany činěn pokus podati v této kapitole podrobný dogmatický vývoj učení o hodnotě, neboť

sestavění jeho by vyplnilo samo o sobě rozsáhlou monografii. Ale i vědecká žeň z toho by nebyla velmi značná. Celou velkou touto snůškou materiálu neukázalo by se nic jiného, než jak obtížně se lidský duch propracovává k jasnému rozboru pojmu, kterého, používá-li jej automaticky, používá jej při praktické aplikaci hravě a při tom správně. K ujasnění pojmu a správné formulaci jeho by se však takovým dogmatickým přehledem vývoje mnoho nepřispělo. Tím se arci netvrdí, že řešení bez literárních předchůdců by bylo mohlo vésti k cíli.

Vzdám se tedy pokusu podati obšírné vylíčení metamorfotických formulací hospodářské hodnoty a podám v následujícím jen několik vývojových etap v stručném přehledu.

b) Dogmatický přehled učení o hospodářské hodnotě.

a) Etapa.

Povaha hodnoty hospodářské se obráží v očích prvních národohospodářů v dispoziční statky. Statků buď používáme, nebo je směňujeme. Proto se rozeznávala hodnota dvojitá: hodnota užitečná i směnná (value in use, value in exchange). K tomuto rozdělení položil základ již Aristoteles ve své Ethice. Od něho pak převzali rozdělení na hodnotu užitnou a směnnou angličtí národohospodáři a celé klasické období národního hospodářství drželo se v hospodářské hodnotě tohoto dualismu. Tento aspekt zdál se nesporně správným a otázka hodnoty by byla bývala rázem rozřešena, kdyby nebyl býval vznikl rozpor, který bych označil přímo jako *contradictio in adiecto*, neboť v hodnotě, jež se jevila jako výsledek hodnocení, jako výsledek hodnotné úvahy, se spatřoval

důvod pro určitý postoj vážnosti k hodnocenému objektu, pro určitou váhu, určitou důležitost, pro určitý význam hodnoceného objektu, Mluví-li se o užitné hodnotě, předpokládalo se, že určitý význam, určitá váha přísluší objektu pro jeho schopnost sloužiti našemu užívání, jako hodnota směnná přísluřela objektu pro jeho schopnost býti vyměněnu za jiný. Avšak navzdory tomuto předpokladu se ukázalo, že míra schopnosti sloužiti našemu užívání (užitečnost) je v diametrálním rozporu s významem či váhou, která objektu zpravidla přináleží, tedy že užitečnost není tak hodnotnou, jak by důležitost používání tomu nasvědčovala, a s druhé strany že veliká hodnota není důsledkem veliké užitečnosti, jak by se podle váhy a důležitosti, kterou objektu přikládáme, vlastně musilo předpokládati. Hodnota a užitečnost, které podle předpokladu měly se pohybovati souběžně, se náhle rozbíhaly. Zlato neb drahokamy, ač užitečnosti poměrně neveliké, měly hodnotu nesmírnou, železo, ač daleko užitečnější pro nejrůznější druhy používání, musilo se spokojiti hodnotou v poměru velmi skromnou, vzduch a voda, ač nejužitečnější, jevíly se bezhodnotnými. Hledalo se vysvětlení.

β) Etapa.

Vysvětlení se hledalo v praečnosti získávání či dobývání hodnoceného zjevu. Uvažovalo se asi takto: není-li důvodem našeho odlišného postoje k různým objektům jich užitečnost, jich schopnost sloužiti užívání, bude nutno důvod ten hledati v nějaké okolnosti, jež vede ku vzácnosti statků. Vzácnost jako spoluurčující činitel hodnoty byla — alespoň pro směnnou hodnotu — již v klasické teorii zapustila kořeny. Po té stránce se již před Marxem uvažovalo o práci jako hodnototvorné

složce. Marx postoupil však dále proto, že v práci hledal nejen důvod pro jistou vzácnost statků a tím nepřímou při stejné užitečnosti pro vyšší hodnotu, nýbrž zejména též pro jich srovnatelnost, neboť vyciňoval, že tam, kde se srovnává, musí též býti nějaký společný násobek srovnatelnosti. Hledal jej v objektivně dané pracovní výroby a v pracovní získávání statků. Výsledek neuspokojil z mnoha důvodů; tak na př.: zůstalo bez vysvětlení, proč velmi pracná výroba bez užitečnosti nestává se přece hodnotnou. Proč části určitého celku stejně pracně vyrobeného nejsou stejně hodnotny, na př. kůže, maso, tuk u vypěstovaného dobytka atd.

γ) Etapa.

Neúspěch, který vykazovalo objektivní vysvětlení rozporů mezi užitečností a hodnotou, vedl k tomu, že subjektivistická škola rakouská se pokusila na svůj způsob, zvaný subjektivní, vyličené rozpory překlenouti.

Měla při tom pozoruhodné úspěchy. Svým učením o hraničním užitku nejen obohatila celou národohospodářskou teorii o zcela nové aspekty, ale zejména vysvětlila logicky přesvědčivou formou, proč vzácnost při témž užitku zvyšuje subjektivní hodnotu celé zásoby, a hojnost za týchž podmínek řečenou hodnotu snižuje, případně až ku bezhodnotnosti. Rakouská škola však upadla v chyby přílišným generalisováním svých pouček, tím, že se pokoušela hraničním užitkem vysvětliti i směnu, tím, že škodu ze ztráty statkové omezila jen na neukojené potřeby a vyloučila pracovní hodnototvornou složku ze svých úvah a jen dodatečně a zcela úzce ji pak ve svých úvahách též strpěla a konečně zejména, že vycházela od dané zásoby statků, t. j. statků, jež hodnotící

subjekt „má v zásobě“, při čemž pojem „míti“ i pojem „zásoby“, jak jsem svého času dokázal, se ukázaly pojmy úplně labilními, nota bene vzatými bezdůvodně jako „dané předpoklady“, což musilo vésti k důsledku, že statické hodnocení nebylo rakouskou školou poznáno jako hodnocení situační, pro něž je irelevantní, zda již běží o faktické držení, či právní titul držby, a proto bylo nemístně aplikováno i na posuny, které chtělo, ale nemohlo vysvětliti, místo aby správně bylo bývalo aplikováno na objekt ve statické situaci, jejíž význam z případu ztráty neboli odpadu situace se mohl státi teprve patrný. Ztráta z dané situace a „ztráta“ při směně se považovaly za stejné posuny, ač ona ztráta měla býti vysvětlením, tato teprve vysvětlena, ač ona byla skutečnou ztrátou, tato jednak vzdáním se obět-ního objektu, jednak získáním objektu při směně nabytého.

δ) Étape.

Nebudiž mi vykládáno jako neskromnost, jestliže tuto etapu vyhrazuji svému hodnotnému učení. Děje se tak z dobrých důvodů. Pokusy, které se děly, zahrnouti moje učení pod učení rakouské školy, musím odmítnouti, ač nepopírám, že jsem od jejího učení původně vyšel. Nebudu však za tím účelem, abych zdůraznil odlišnost a novost své konstrukce, v podrobnostech ji přirovnávati ke konstrukci rakouské školy a odkazuji v té příčině na svoje příslušné práce*). Zde se omezím na vytčení hlavních bodů odlišnosti, které

*) Kritika hlediska Böhm-Bawerkova na strast práce v subjektivním hodnocení (Sborník věd právních a státních, roč. XVII., 1916).

Neplodnost hodnotné teorie rakouské školy pro vysvětlení směny (Sborník věd právních a státních, roč. XIX., 1919).

Hodnotná teorie jako složka cenotvorná (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně, 1922).

dovolí tomu, kdo se problémem tím jen poněkud zabýval, posouditi důvodnost mého tvrzení.

1. Rakouská škola vybudovala svoji definici hodnoty na potřebě. Později teprve, v nejužším měřítku, výjimečně a neorganicky — ježto k tomu nedošla z vlastního přemýšlení, nýbrž pod tlakem jiných učení — připustila i práci za hodnototvorného činitele. Jak nedokonale se to stalo, dokázal jsem v článku z roku 1916. Naproti tomu zavedl jsem složku práce jako rovnocenný, hodnototvorný prvek do hodnotné úvahy.

2. Rozdíl nebyl jen v tom, že učení rakouské školy bylo daleko užší než moje, nýbrž hodnota rakouské školy byla teleologická a moje již tehdy hospodářská, ježto přihlížela ke kolisi dvou postulátů, a k nákladu, jak v dalším bude vyloženo.

3. Rakouská škola byla nepochybně subjektivistická, ale nebyla subjektivistickou konstruktivně, poněvadž si nevytvořila pojmů, které by se byly mohly sbíhati do jediného ohniska, poněvadž srovnatelnost subjektivních složek nebyla právě provedena. Teprve touto důsledně provedenou srovnatelností, která v této formě byla provedena mnou po prvé, byla subjektivistická konstrukce v logickém smyslu uskutečněna. Ač jsem používal termínů, které se dnes prohlašují za psychologické (t. j. pojem strasti), byla moje konstrukce konstrukcí logistickou, byť jsem si toho nebyl hned původně plně vědom. Ba, již v době, kdy se logismu v subjektivi-

Noetické základy vrchních pojmů hospodářské vědy (Památník vysoké školy technické v Brně, 1924).

Relativní užitek a subjektivní hodnocení (Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně, 1924).

O jednotnou konstrukci finanční vědy. Brno, 1929 (str. 9—17).

vistické konstrukci ještě nepoužívalo, definoval jsem také strast jako pojem, jehož obsah odporuje obsahu pojmu chtění, na rozdíl od mínění tehdy běžných; z tohoto rozboru plynula apriorní a apodiktická jistota výsledků, k nimž jsem došel pro subjekt, což je zřejmě počinem logistickým.

4. Nauka rakouské školy o hodnotě vycházela z předpokladu, že hospodařící člověk „má“ určitou zásobu statků; o tomto „má“ jsem prokázal, že to je pojem naprosto labilní, že vlastně situace, kdy člověk „má“ ve smyslu rakouské školy, nikdy nenastane. Poněvadž rakouská škola se domnívala, že hodnotu lze vyložit jen pro situaci právě vylíčenou, o které nota bene bylo dokázáno, že vlastně je prakticky neuskutečnitelná, přehlédla resp. nepostřehla — a právě tento postřeh mám za velmi důležitý svůj poznatek — že hospodářská hodnota je v protívě k užitečnosti zjistitelná jen pro určité situace, že je tedy hodnotou situační. (O dynamické a směnné hodnotě hospodářské zatím nemluvíme.) Jestliže však takto formálně se vymezí působíště, kde hospodářská hodnota se může uplatnit, pak nezáleží vůbec na tom, zda hodnocený objekt mi náleží či nikoli, zda jej máme fakticky, či nikoli atd., neboť hospodářská hodnota se dá pak zjistit pro každou situaci statickou (v protívě k ději a pohybu). Tato situace statická se ukáže v dalším výkladu národohospodářsky jako velmi relevantní a nevystižitelná žádným jiným pojmem ať teleologickým jako užitečností či jiným. Proto rakouská škola hodnotila pouze statky, jež hodnotící subjekt „má“, pro případ ztráty, kdežto hodnota moje se týká zjevů v jakékoli situaci statické. Výsledkem hodnocení subjektu hodnotícího podle rakouské školy byl postulát udržeti, co subjekt

„má“; podle mne: udržeti hodnocený zjev v dané situaci, ať je to situace, v níž hodnotící subjekt dotyčný objekt právnicky či fakticky „má“ či „nemá“.

Konečně předpoklad rakouské školy, že hodnotící subjekt má danou zásobu statků, dovolil na jedné straně vyloučiti složku pracovní z úvah hodnotných, na druhé straně nutil k fikci nerozmnožitelné zásoby, ač, jak jsem tehdy r. 1916 prokázal, zásoba statků a tudíž i hraniční užitek závisí na jedné straně na nejvyšší nekryté potřebě, na druhé straně na obtíži spojené s rozmnožením zásoby o další exempláře statkové, což zásobě statkové vtiskuje pečeť relativní, nikoli absolutní nerozmnožitelnosti.

5. Poněvadž rakouská škola nepostihla, že běží o hodnotu, jejíž *raison d'être* a uplatnění je pouze v určité situaci, pokoušela se přenéstí uplatnění hodnoty též na hospodářské dění, na dynamický hospodářský proces, na směnu. Prokázal jsem — a v tomto směru jsem byl opět první — že směnu hodnotou situační vyložiti nelze. (Pojednání uvedené pod čarou na str. 181. na druhém místě.)

V téže práci jsem ukázal, že kdyby byla rakouská škola vystihla, že hodnocení se může týkati jen dané pevné situace, byla by musila nekoupený objekt hodnotiti jakožto v situaci: „nekoupený objekt“, a nebyla by mohla prováděti s takovým objektem psychické přemety a hodnotiti jej jakožto statek, „ježž jsem koupil a tedy mám a ježž jsem znovu ztratil“. Tyto psychické přemety se projevují jako logické, ježto pak běží o jiné pojmy.

Prokázal jsem dále jako důsledek téhož přehlédnutí, že peněžním statkem, který při směně jako cenu dávám, nedávám jeho hodnotu, jež je dána potřebou

nejméně důležitou, zásobou peněz ještě krytou, jak rakouská škola učila, nýbrž že podstupují oběť, jež je dána nejvyšší potřebou zásobou peněz již nekrytou, ježto ona je výrazem náhradního použití peněz, potřebou totiž, kterou bych kryl, kdybych zamýšlené koupě neuskutečnil.

Myslím, že bylo podáno dosti důvodů, abych své hodnotné učení směl považovati za odlišné od nauk rakouské školy, a nikoli za jich derivát, a zároveň, abych svoje poučky směl považovati za vývojovou etapu v naukách o hodnotě, jež následovala po učení o „hraničním užitku“.

e) Etapa.

Hospodářskou hodnotu jsem definoval jako význam, který statku přiřkládám pro jeho schopnost, uspořiti mi minimální strast, která by mi vznikla, kdyby statek odpadl. Definoval jsem tedy hodnotu (zkráceně) úsporou strasti pro případ odpadu. Poněvadž však, je-li bezestrastnost účelem, musila i užitečnost býti vzhledem k tomuto účelu definována jako schopnost sloužiti bezestrastnosti, což je totéž jako schopnost uspořovati strast, musil konečně též užitek jako efekt užitečnosti býti definován jakožto úspora strasti. Odtud je pochopitelné, ježto obě definice se liší zcela nepatrně, že vzniklo domnění, že by bylo lze definovati hodnotu též užitečností. Byl-li však stupeň užitečnosti hodnotou, pak byl jen krok k dalšímu prohlášení, že vlastně hodnota, tak, jak jsem jí učil, je vůbec pro národohospodářskou teorii postradatelnou, tím spíše, když, jak řečeno, jsem prokázal, že směna hospodářskou hodnotou vysvětlena býti nemůže. Nebylo sice výslovně řečeno, že běží o subjektivní hodnotu mé formulace, ale bylo to řečeno o hodnotě

rakouské školy a pod ní vyznívána, ač neprávem, i hodnota moje. Tento náhled se celkem kryl s projevy, které v té příčině již před tím učinil Liefmann, který celé učení o hraničním užítku zavrhoval, považoval za zbytečné, ba celé učení o hodnotě prohlašoval za nešťastné.

Toto nové teoretické učení nezvládlo sice celou teorii, ale přece doznalo alespoň na tolik rozšíření, že bylo nutno při dogmatickém vývoji učení o hodnotě vyhraditi mu patřičné místo.

V krátkosti se dá shrnouti toto učení asi takto: hospodářská hodnota je dána stupněm užitečnosti, ta je buď subjektivní, neb objektivní. Velikost objektivní užitečnosti zakládá t. zv. hodnotu užitnou, tedy objektivní, velikost subjektivní užitečnosti subjektivní hodnotu hospodářskou. Nebudu blíže mylnost těchto thesů dovozovati, ježto jich neudržitelnost se prokáže automaticky z výkladu hodnoty mé konstrukce.

c) Rozdělení pojmů hodnoty a společná úvaha pro všechny druhy hospodářské hodnoty.

Především musím zdůrazniti, že uznávám jako hodnotu hospodářskou hodnotu statickou (situační), směnnou a dynamickou, nikoli však užitnou.

Má-li se totiž o nějakém pojmu prohlásiti, že náleží do soustavy myšlení určité vědy, jako to chceme učiniti ohledně hodnoty, pak je nezbytno, aby pojem ten byl vybaven charakteristickými znaky dotyčné vědy. Soustava myšlení ve vědě, jež se spravuje logickou racionalitou, je tak vzájemně spjata, že není možno, aby nějaký pojem vnikl do její soustavy, který by

nebylo lze uvést ve vzájemnou souvislost a vztah k ostatním. Osou hospodářské vědy jsem učinil pojem nákladu a výnosu. Nezbyvá, má-li hodnota býti prohlášena za pojem hospodářský, než aby se dala vyjádřiti v pojmu nákladu a výnosu. To arci předpokládá, že podmínky nákladu a výnosu, totiž dvojice kolidujících postulátů, musí nezbytně býti podkladem hodnotné úvahy. To samozřejmě při užité hodnotě není a proto popírám její hospodářský charakter. Je tu užitečnost v různé kvantitě, nic více.

To totiž, co se nazývalo hodnotou užitou, není žádnou hodnotou hospodářskou, nýbrž prostě mírou užitečnosti. Ježto pak je rozeznáváti užitečnost subjektivní a užitečnost objektivní, lze také mluvit i o jich kvantu a chce-li někdo kvantum užitečnosti nazývat hodnotou — ač to jistě není hodnota v tom smyslu, jak byla hledána klasickou hospodářskou školou a po ní celou vědou hospodářskou až po naše dny — pak nevidím překážky, proč by nebylo lze mluvit o užité hodnotě subjektivní a objektivní. Poněvadž užitečnost jest pojmem formálně teleologickým a nikoliv specificky hospodářským (viz výklady v II. knize tohoto díla), jsou i tyto pojmy všeobecně teleologicky formální; a proto chceme-li tak zv. užitou hodnotu vůbec zvatí hodnotou, musíme ji označovat jako hodnotu teleologicky formální, jako hodnotu teleologickou. Pro svoji osobu musím arci podotknouti, že považuji za zbytečné mluvit o teleologické hodnotě nebo užité hodnotě, o které se plným právem mluvilo v klasickém národním hospodářství, neboť se myslelo vlastně na situační hodnotu, jak o ní

bude řeč. Stačí mluvit o míře užitečnosti. Což mluvíme o hodnotě každé kvality? Na příklad teplosti, chladnosti? Nikoli, mluvíme o její velikosti. Proto i zde, kde kvalita je známá, stačí mluvit o míře užitečnosti. Při užité hodnotě klasické školy kvalita známá nebyla, jen původně omylem se mělo za to, že to je užitečnost v obvyklém smyslu. Protože se tu ale jevily rozpory mezi mírou užitečnosti a hodnotou, proto byla zkonstruována zvláštní kvalita, „hodnotnost“, odlišná od užitečnosti. O jakou vlastnost běží při situační hodnotě, ukáže se průběhem následujícího rozboru. Bylo dějinným omylem, že subjektivní užitečnost a subjektivní hodnotnost statická (situační) byly stmelovány v jeden pojem, který, jak se ukáže, musil rodit pouze rozpory, poněvadž byl na rozporech založen. Tato užité hodnota je totiž spjata pouze s užitečností a není naprosto odvislou od vlastností statků. Nemohu proto říci, že železo má velikou užitečnost, ale malou užítou hodnotu a rozuměti tím hospodářskou hodnotu, poněvadž tím eo ipso do pojmu vkládám rozpory, jež nikdy nelze překlenouti, rozumím-li totiž pod hospodářskou hodnotou usměrňovač, který má určovati způsob mého postoje k určitému statku a odměřovati stupeň mé vážnosti k němu a stupeň mé péče o něj. Teleologická užité hodnota nebyla a nebude nikdy moci býti něčím jiným, než právě kvantem subjektivní či objektivní užitečnosti. S hospodářstvím jakožto užším odborem teleologie tato hodnota nemá ničeho společného.

Nemluví též vůbec o hodnotě jednotky nákladové, chci-li si uvědomiti škodlivost nepřímého nákladu, jež podstupují při hospodářském aktu a za tím účelem si zjišťují výši nákladu přímého. Na př.

nelze vůbec mluvit o nějaké hodnotě peněžní jednotky, kterou při směně obětují (nákladu nepřímého), hledám-li nejdůležitější potřebu danou zásobou peněz již nekrytou (náklad přímý) a proto není hodnotou oné peněžní jednotky, kterou při směně obětují, užitečnost statku kryjícího potřebu nejdůležitější, která danou zásobou peněz již není kryta, ač je nepopíratelné, že vzdání se užitečnosti dotyčného statku jest výrazem mé skutečné oběti při dotyčné směně, výrazem mého přímého nákladu. Avšak převedení nepřímého nákladu na přímý není hodnocením.

d) Hodnota statická (neboli situační)
jakožto hospodářská.

a) *Úvod. Hospodářsky formální povaha hodnoty statické (situační).*

Již z dogmatického přehledu učení o hospodářské hodnotě, jež jsem podal v postupu etap, jest patrné, že hodnota, kterou označuji jako statickou (situační), byla vždy chápána jako subjektivní. Po té stránce jsem nečinil žádné výjimky, následovav svoje předchůdce, ježto, dokud jsem si nevytvořil hospodářsky formálního pojmu nákladu a výnosu, nemohla se mi otázka formálního pojmu hodnoty situační ani naskytnouti. Je-li však pravda, co ihned v dalším prokážu, že existuje stejně jako subjektivní i objektivní hodnota statická (situační), pak z toho plyne, že pokus vysvětliti klasičtý protiklad: „železo je užitečné, ale málo hodnotné, zlato méně užitečné, ale hodnotnější“, protikladem subjektivní užité a objektivní užité hodnoty, musil nutně selhati, neboť protikladem

subjektivní užité hodnoty je užité hodnota objektivní arci teleologická, jak shora dovozeno, protikladem subjektivní statické (situační)*) hodnoty je statická (situační) hodnota objektivní. Z nízké teleologické užitečnosti (užité hodnoty) zlata neplyne však ničeho pro zvýšenou jeho situační (hospodářskou) hodnotu, z vysoké teleologické užitečnosti (užité hodnoty) železa neplyne ničeho pro jeho nízkou situační (hospodářskou) hodnotu.

Ukáží napřed na příkladě, že situační hodnotu objektivní lze de facto též konstruovati a potom vysvětlím klasickou kontradikci, o níž je stále řeč, podle této své konstrukce. Situační objektivní hodnota krásných květin s hlediska účelu krásné zahrady je dána úsporou oné voiené, minimální škody na vzhladu krásné zahrady, která by vznikla odpadem (zahynutím, zničením atd.) řečených krásných květin. Škoda ta bude dána buď chyběním řečených květin pro ozdobu zahrady, anebo dají-li se květiny nahraditi, t. j. obnoviti nebo zachrániti zvýšeným jich do datečným zaléváním na úkor na př. ovocných stromů, tedy bude dána škoda sníženou úrodou na ovoci v důsledku horšího zalévání. Zvolí se přirozeně škoda menší, avšak nikoli škoda subjektivní, nýbrž škoda objektivní na vylíčeném účelu. Čili všeobecně lze říci, že situační hodnota je význam, který určitému zjevu přiřládáme pro míru jeho schopnosti uspořiti onu minimální škodu, která by byla zvolena a utrpěna na daném účelu, pro případ, že by hodnocený zjev z dané situace odpadl. Tato definice jest

*) Abych nemusil stále opakovati obě označení: statická neboli situační hodnota, budu v dalším mluvíti o statické hodnotě jakožto o „hodnotě situační“.

tak formální, že ji lze aplikovati na účely subjektivní i objektivní.

Běřeme-li ideál lidstva jako daný účel, jeho potřeby jako seřazené v určité pořadí, pak sice obdržíme užitečnost a užitnou hodnotu teleologickou, obdobnou hodnotě užité subjektivní, ale stále ještě ne vysvětlení, proč zlato je hodnotnější než železo, ač méně užitečné. Teprve, představíme-li si určitou danou konstelaci, na př. vzácnost, nebo malou nahraditelnost a z toho plynoucí objektivní situační hodnotu, danou alternativně důležitostí nejnižších krytých objektivních potřeb stávající zásobou zlata, a tudíž důležitostí relativně nejnižší kryté potřeby, pokud se týče, vysokým objektivním společenským nákladem, spojeným s opatřením náhrady za případný odpad dílčího určitého kvanta, pak si vysvětlíme vyšší hodnotu méně užitečného zlata, tím však jsme již došli k objektivní situační hodnotě zlata. Námitku, že zde zatím akceptuji danou zásobu zlata, proti které bojuji u rakouské školy (viz dotyčné stati o vzácnosti a pseudovzácnosti statků atd. v článku z roku 1916), zodpovídám tím, že běží zde nikoli o úvahu subjektů, obmýšlejících nějaké jednání, nýbrž subjektů statických, hledajících v dané statické situaci vysvětlení určitého zdánlivě paradoxního zjevu, jehož vysvětlení dosavadními metodami selhávalo. Neboť vysvětlovala-li se diskrepance mezi užitečností a hodnotou užitečností objektivní, pak se docházelo ku objektivnímu pořadí užitečnosti, jež se třeba rozcházelo s obvyklým pořadím subjektivním, ale nikterak se nevysvětlovalo, jak se dochází ku nesuběžnému pohybu užitečnosti a hodnoty; chtělo-li se vysvětlovati hodnotou, pak se to dělo hodnotou subjektivní, což nemohlo míti objektivní explikační moci.

β) Hospodářská povaha situační hodnoty.

Tvrdili-li bychom, že se po předcházejícím výkladu stalo nepochybným, že situační hodnota má hospodářsky formální ráz, takže není ji nutno omezovati na subjektivní účely hospodářské, pak bychom se dopustili do jisté míry petitionis principii, neboť dosud byl dokázán sice formální (tedy nikoli výlučně subjektivní ráz) situační hodnoty, ale nebyl ještě spolehlivě prokázán hospodářský ráz a charakter situační hodnoty.

Bylo již řečeno, že hospodářský charakter situační hodnoty musí záležeti v možnosti, aby se dala vyjádřiti v pojmu nákladu a výnosu, a to zase, že předpokládá dvojici kolidujících postulátů. Chci-li dosáti nějakého účelu, nemám, ulehledím-li k možnosti volby mezi různými objekty, tedy mezi různými úkojnými prostředky, aneb k možnosti volby mezi prací a úkojem, jiného chtění a cíle, než dosažení tohoto jediného účelu. Není tu žádné kolise. Běží o myšlení technické.

Ale v případě, který je řešen úvahou o hodnotě situační, tomu není tak: zde nemůže vůbec běžeti o chtění nabytí neb získání něčeho, nýbrž jen o chtění udržení v určité dané situaci, kteráž našemu chtění hová a neodporuje. Tento rozdíl mezi případem, kdy chceme získati, a případem, kdy chceme udržeti, má však určité důsledky. Daná situace o sobě nevyvolává vůbec žádného chtění. Aby se dostavilo, musí zde vzniknouti představa, že by v dané situaci mohla nastati změna, a to změna, která by mohla býti pouze nepříznivá, neboť bylo předpokladem, že daná situace našemu chtění právě hová. Je přirozené, že vzniká otázka, jaká situace by po škodlivé změně

nastala, jak velká by vzešla škoda, ježto tím se bude též řídit oběť, kterou bude lze (hospodářsky) ku odčinění škody podstoupiti. A tu vidíme:

Odpadne-li hodnocený zjev z dané situace, vznikají tím současně dva postuláty: 1. Chceme míti onen užitek, který nám opatrovala ona situace, která tu byla před odpadem (kterýžž užitek záležel buď v tom, že v oné nyní odpadlé situaci byl možný úkoj potřeby neb potřeb, které jsou nyní po odpadu odkryty, nebo že ona situace umožňovala koupi, která je nyní znemožněna, zkrátka odpadnutím situace odpadl prostředek pro daný účel, což se nám jeví jako škoda, kterou chceme míti odčiněnu opatřením náhradního prostředku). 2. Chceme však současně býti ušetřeni oné škody (práce, námahy), která je podmíněna znovuopatřením prostředku zmíněného sub 1.

Aby se řečené dva postuláty vyjádřily stejnosměrně, možno též říci: 1. že chceme býti prosti škody, která vznikla odpadem prostředku z dané situace; 2. že však chceme býti prosti i škody oné, kterou si vynucuje odčinění škody, uvedené sub 1.

Tyto dva postuláty kolidují. Je nemožno zpravidla odčiniti škodu sub 1., nepodstoupíme-li škodu uvedenou sub 2. a je nemožno vyhnouti se škodě sub 2., chci-li odčiniti škodu sub 1.

Odpadem hodnoceného zjevu ze situace vzniká tedy vlastně škoda alternativně na jednom ze dvou účelů vespolek kolidujících. To implikuje volbu mezi nimi, tedy mezi škodami na různých dvou postulátech, jež se stávají kvalitně touže škodou o různé velikosti, uvědomíme-li si, že zde běželo vlastně o hospodářskou kolisi mezi postuláty *B* a *C* mého hospodářského schematu, kterou lze řešiti

s hlediska postulátu kritického (postulát *D* mého schématu), který přeměňuje jak užitky, tak i škody svých subordinovaných (ale navzájem koordinovaných) postulátů v jediný užitek a škodu o různé velikosti. Chceli na př. býti prost žízně a odpadli pohár vody, jenž tomuto účelu měl sloužiti, nenastala technicky škoda vůbec, ježto účel se může splniti náhradní vodou, neboť námahy, spojené s opatřením náhrady technicky (s hlediska jediného postulátu: t. j. ukojení žízně) vůbec nevidím. Teprve tehdy, jeví-li se mi námaha jako škoda s hlediska postulátu „býti prostu námaha“, tedy teprve vznikem tohoto druhého postulátu, jenž koliduje s prvním, vzniká odpadem vody vůbec škoda a teprve vznik této škody dodává objektu v situaci oné, jež tu byla předtím, než voda odpadla, významu, ježž nazýváme hospodářskou hodnotou. Pouhá užitečnost tedy nezaložila hospodářské hodnoty, poněvadž tu nebylo kolise. Teprve tehdy, uvědomujeme-li si po odpadu hodnoceného zjevu z dané situace oba svrchu zmíněné kolidující postuláty, vzniká hospodářská úvaha: neboť odpadnutí (užitečného) prostředku, jenž je hodnoceným zjevem, z dané situace je škodou, jež se oděiňuje podstoupením jiné škody, a to buď podstoupením škody za získáním náhradního užitku, kterážto škoda se stává proto nákladem, což je již specifický hospodářský pojem, aneb vzdáním se náhradního užitku, ježž je nutno označiti jako výnos, ježto je docilitelný jen za oběť nákladu. Nastane-li vzdání se náhradního výnosu, pak se tak stává z důvodu toho, že by byl náhradní výnos (užitek) převyšován náhradním nákladem (škodou) a byl by tedy výnosem negativním (také Pyrrhovo vítězství ne-

bylo neúčinné, nýbrž výnosově negativní) a tedy hospodářsky kontraindikovaným, nehospodářským, nehospodářským (byť nikoli mimohospodářským).

Nákladovou (výnosovou) povahu škody, jež následuje v zápětí po odpadu hodnoceného zjevu, jak o tom byla právě stručně řeč, budeme nuceni nyní učiniti předmětem podrobnějšího rozboru.

Jak řečeno, vznikají po odpadu hodnoceného zjevu z dané situace dvě možnosti: buď škodu nechám neodčiněnu a ponesu ji, aneb se pokusím ji odčinit a objekt do hodnocené situace znovu vpravit opatřením náhrady. Rozhodnu se pro to či ono, podle toho, co bude pro mne menší škodou. Tyto škody jsou však touže škodou — rozdílnou pouze kvantitně — jen s hlediska nadřazeného kritického účelu, o sobě však odpovídají dvěma souřadným, různorodým, divergentním účelům. V mé bývalé terminologii jsou řečenými škodami strast potřeby a strast práce. Strast potřeby je škodou na účelu „býti prost potřeb vůbec“, strast práce škodou na účelu, jenž se dá formulovati jako postulát „býti prost práce vůbec“. Koordinovanými postuláty jsou: býti prostu potřeb, jako postulát jeden, a býti prostu práce, jako postulát druhý. O strastech, jak jsem již dříve vyložil, mluvil jsem proto, abych zdůraznil srovnatelnost. Tyto postuláty jsou postuláty kolidujícími, uskutečnitelnými jen na vzájemný úkor a obsahovými vzhledem k postulátu nadřazenému formálnímu „býti prostu strasti vůbec“. Vzhledem k tomuto postulátu je pak strast práce i strast potřeby škodou. Běží nyní o to, abychom našli, co bude nákladem a co výnosem pro případ, že hodnocená situace odpadne.

Vzhledem k tomuto šetření se ukazuje jako nezbytné to, co bylo již v tomto díle vyloženo o pojmech teleologických a národohospodářských (pojmu nákladu, vý-

nosu atd.) a zvláště, co bylo vyloženo o poměru užitku a škody*). Neboť je-li náklad škodou podstoupenou za větším užitekem (výnosem) a výnos užitekem, jenž byl vykoupen škodou (nákladem), pak je nezbytno zjistiti, co bude škodou a co užitekem. A tu vidíme: odpadne-li objekt z hodnocené situace a odhodlá-li se subjekt ku opatření náhradního objektu do analogické situace (na př. náhradě statku), pak se to děje jen za oběť práce nebo peněz. Peníze mají zde touž povahu jako práce, t. j. povahu nákladovou, ony jsou škodou, ježto koupí náhradního statku vzdávám se koupě statku jiného, který bych byl zakoupil, kdybych nemusil kupovati náhradního statku. Nákladová povaha aktů spojená s opatřováním náhrady je, myslím, bez dalšího evidentní a nevyžaduje žádného průkazu, neboť vykupuji si nákladem výnos, t. j. užitek, jímž je vpravení objektu v náhradní situaci identickou se situací hodnocenou, jíž jsem pozbyl (na př. koupě nového statku).

Poněkud jinak tomu bude, rozhodnu-li se na př. utrpěti škodu z neukojené potřeby, vzniklou odpadem hodnoceného objektu z dané situace. Pak jsem v mé dřívější terminologii utrpěl strast potřeby dotyčného statku, utrpěl jsem tedy ve smyslu hořejších výkladů škodu, a běží jen o to, zda se tak stalo, abych si tím vykoupil užitek, zda tedy i v tomto případě lze mluvíti o docílení výnosu. Odmítnutí takového pojetí bylo by lze odůvodniti poukazem na to, že přece nelze nazvati užitekem, vyhnu-li se vykupujícímu nákladu tím, že se vzdám úkoje potřeby, a že nemůže býti řeč o tom, že by užitek, jehož se vzdám, byl škodou podstoupenou, aby subjekt docílil užitku, jenž by spočíval ve vyhnutí se vykupujícímu nákladu.

*) Viz str. 92. n. n.

Lze však hájiti i opačné mínění. Proto jsem podrobil vzájemný poměr užítku a škody, užitečnosti a škodlivosti, bedlivému rozboru, abych prokázal, že převádění těchto kvalit jedné na druhou může se díti libovolně, dodrží-li se jich vzájemný kvantitní poměr. (Popírám pouze přímou srovnatelnost užítku a škody, ježto pozitivní a negativní směr není přímo srovnatelný.) Ve smyslu tohoto druhého pojetí bylo by pak lze jak vzdání se úkoje potřeby, tak i podstoupení práce, prohlásiti jednou za škodu vykupující, po druhé za škodu vykupovanou. Podobný názor jsem ostatně zastával již ve své práci „O jednotnou konstrukci finanční vědy“, kde jsem ukazoval, že čistý výnos lze též formulovati jako rozdíl ze dvou škod. Dle toho, mám-li volbu mezi dvěma užitky, byl by obětovaný užitek nákladem, volený užitek výnosem, mám-li volbu mezi dvěma škodami, byla by podstoupená škoda nákladem a uspořená výnosem; lhostejno, zda běžná řeč shledává pouze v práci náklad a v užítku práci vykoupeném výnos. Není zde žádného pojmového důvodu, který by interpretaci zde podané stál v cestě. Konec konců bude otázkou vhodnosti, zda se rozhodneme i vzdání se úkoje potřeby prohlásiti za škodu, podstoupenou za tím účelem, abychom se vyhnuli práci, jejíž úspora by byla užitek. Arci musili bychom si býti vědomi, že by pak vzdání se úkoje potřeby bylo nákladem, a úspora práce výnosem, a tudíž, že by i nejednání (odstoupení od aktu) se nám mohlo jeviti jako skýtající výnos. Tato interpretace jeví se pochopitelnou a přípustným důsledkem prohlášení, že sice pracujeme, abychom ukojili své potřeby, ale že se vzdáváme úkoje potřeb, abychom ukojili jiné, a konečně, že se často zdržujeme úkoje, abychom ušli práci. Je tedy tato interpretace důsledkem formálního pojetí pojmu

užitku a škody. Přejde právě na to, co je nám účelem a co prostředkem (zda úkoj či vyhnutí se strasti práce). Z toho důvodu jsem svého času*) upustil od své původní terminologie strasti potřeby a práce a položil proti sobě strast vykupující a vykupovanou. Mluví zde vesměs o subjektivních složkách, ale obdobně platí vše též o objektivní škodě vykupující a vykupované. Moje teorie připouští obojí alternativní pojetí, jak bylo shora uvedeno: podle jednoho jednal by subjekt jen tehdy, má-li výnos, nejedná-li, nebylo by tu výnosu. Podle druhého pojetí řídí se subjekt též principem výnosu maximálního; výnos tu je však možný, i když nejedná, ježto jednání by přinášelo větší škodu než užitek, tedy nejednání (potlačení potřeby) by přinášelo větší užitek než škodu, tedy užitek (vyhnutí se strasti práce) byl by vykupován škodou (nejednáním spojeným s potlačením úkoje), t. j. výnos (vyhnutí se práci) by byl vykupován nákladem (potlačením úkoje).

Výsledek rozhodnutí pro jedno z těchto pojetí je proto důležitý, ježto je nutno jemu podle zvolení jedné z alternativ přizpůsobiti definici situační hodnoty. Opakuji však, že volba tu je věcí vhodnosti.

Není však otázkou vhodnosti, nýbrž správnosti, zda klademe či nikoli užitek, jehož se vzdáváme, proti užitku, jehož tím nabýváme, nebo škodu, kterou podstupujeme, proti škodě jiné, větší, již se chceme vyvarovati, nebo konečně zda klademe škodu podstupovanou proti užitku, jehož tím chceme docílití, neboť tyto jmenované protiklady jsou v podstatě týmž

*) V práci „Relativní užitek a subjektivní hodnocení“, Ročenka 1924, str. 154. n. n.

jediným protikladem, totiž protivou nákladu a výnosu. A tento protiklad se nesmí šetřit, ježto charakterisuje myšlení hospodářské. Hodnota se tedy nesmí definovati tak, aby protiklad vykupující a vykupované složky byl setřen. Lze tedy pojímati hodnotu buďto jako užitek či jako úsporu škody, ale vždy je nutno jasně zdůrazniti, že nepříznivý důsledek odpadnutí hodnoceného objektu z dané situace je výsledkem hospodářské volby, ať již volba padne na náhradní náklad nebo na vzdání se náhradního výnosu, tedy ať již je to volba jakékoli škody za účelem úspory škody jiné a to větší.

Chceme-li nyní definici situační hodnoty vyjádřiti v hospodářských pojmech, nebude to po tom, co bylo vyloženo, činiti již žádných potíží a situační hodnota bude v tomto smyslu významem, ježž určitému zjevu přikládáme pro míru jeho schopnosti uspořiti nám újmu na maximálním čistém výnosu náhradním, jež by nastala pro případ odpadu hodnoceného zjevu nebo objektu z dané situace. Tato újma by se jevila v nutnosti podstoupení jistého minimálního nákladu podle naší volby. Náklad ten pak by spočíval v podstoupení jisté oběti pracovní nebo peněžní, aby náhradní objekt byl vpraven do téže situace, jaká tu byla před odpadem, nebo by mohl spočívati v oběti potlačení úkoje, tedy ve vzdání se úkoje potřeby, kdyby náhradní práce nebo oběť peněžní se nám zdála škodou větší.

Hodnota situační je tedy měření a uvědomování si velikosti újmy na výnosu náhradním, jež by vzešla z odpadu hodnoceného objektu a děje se tím,

že provádíme výnosový počet pro řečený případ odpadu. Kdyby však někdo měl pochybnosti ohledně vhodnosti pojetí výnosu, jak o tom byla řeč, totiž aby vzdání se úkoje potřeby bylo označováno jako náklad pro vyhnutí se větší práci jako výnosu, pak nutno uvedenou definici nepatrně pozměniti, aniž by se měnilo cokoli na její podstatě, nebo její hospodářské povaze.

Hodnota situační by byla potom významem, tak, jak shora byl definován, s tím rozdílem, že újma, která by nám po odpadu hrozila, by nebyla vždy vykupitelná nákladem za účelem docílení výnosu, nýbrž by spočívala podle naší volby buď v podstoupení nákladu, byl-li by menší než náhradní hrubý výnos, nebo ve vzdání se náhradního hrubého výnosu, převyšoval-li by kvantitně náklad. Zkrátka: po odpadu nastane vždy újma, která spočívá buď v podstoupení nákladu, nebo ve vzdání se výnosu. Z důvodu vhodnosti může, ale nemusí toto vzdání se náhradního hrubého výnosu býti též někdy označeno jako podstoupení nákladu. V každém případě běží však o úvahu čistě hospodářskou, a to je podstatné. Podstatné je to proto, poněvadž se děly pokusy nahraditi hospodářskou hodnotu stupněm užitečnosti, čili hodnotou — chceme-li ji vůbec tak zvatí — teleologickou. Zůstane však neztenčena také hospodářská relevance situační hodnoty a konečně její hospodářsky formální povaha, kdežto se zdůrazňoval jen její ráz subjektivní a v protivu k ní se mylně kladla hodnota objektivní užitná, t. j. míra objektivní užitečnosti pro ideál lidstva, ač protivou hodnoty situační subjektivní je pouze hodnota situační objektivní, dvojice to hospodářská, a protivou objektivní užité hod-

noty, jen subjektivní užitná hodnota, dvojice to teleologická.

γ) Rozdíl mezi situační hodnotou a užitkem.

Byla již učiněna zmínka o tom, že hospodářská hodnota byla definována jako stupeň užitečnosti. Bylo již také řečeno, že touto definicí se vlastně hodnota hospodářská zařazuje mezi pojmy teleologické, čímž automaticky vzniká *contradictio in adiecto*, ježto specificky hospodářská hodnota nemůže býti formálně teleologickým pojmem. Leč, poněvadž mám zmíněný rozdíl za velmi podstatný a v mnohých směrech nikoli za zcela evidentní, podrobím ještě dodatečně zmíněné oba pojmy rozboru, aby rozdíl mezi nimi náležitě vynikl.

Myslím, že základní rozdíl, totiž teleologická povaha užitku a hospodářská povaha hodnoty situační byla již dostatečně osvětlena důkazem, že užitečnost a užitky jsou pojmy teleologickými, o čemž dnes již není sporu a že hodnota byla definována pojmy nákladu a výnosu, tedy pojmy specificky hospodářskými.

Již v jednom svém dřívějším pojednání*) jsem řečený rozdíl mezi situační hodnotou (arci tehdy jen ještě subjektivní) a užitkem vystihl takto:

„Člověk vždy přece jedná jen, aby snížil stav svých subjektivních strastí. Účelem a chtěným výsledkem jednání je tedy vždy úspora strastí, pro niž přičítá subjekt hospodářský statku nebo změně subjektivní hodnotu. Kdyby statky nebo změny byly nenahraditelnými, byla by výše hodnoty dána úsporou strastí vykupované a užitečnost by mohla býti měřítkem hodnoty. Kdyby s druhé strany byla sice náhrada vždy možná, ale

*) „Relativní užitky a subjektivní hodnocení“ str. 135. n. n. Vědecká ročenka práv. fakulty Masarykovy university, Brno 1924.

nebylo by strasti vykupující (nákladu), za niž si náhradu vykupujeme, nebylo by žádné hodnoty, neboť existence nebo neexistence určitého děje nebo statku byla by pro nás irelevantní. Ba i potřeba jsouc ukovávána při nejnepatrnějším hnutí, nabyta by jen výjimečně vyšší intensity. V daném případě bylo by lze konstatovati u statků schopnost uspořiti nám strast a tedy konstatovati i užitečnost (kteréžto pojmy tu zřejmě splývají v jeden), ale nikoli, jak řečeno, hodnotu.

Leč, bohužel, nežijeme v takové zemi hojnosti, a statky a vítané změny téměř všechny jsou sice nahraditelné, ale vykupitelné pouze za určitou oběť. Zdá se, že za těchto okolností nelze již použití pojmu užitečnosti jako měřítko hodnoty. Velikost hodnoty modifikuje se řečenou nahraditelností statků. Tak na př., mám-li neomezené množství vody k dispozici, stává se jednotka (na př. pohár) tohoto statku bezhodnotnou. Je tomu tak i u užitečnosti? Mohu říci, že konkrétní množství vody stává se pro mne neužitečným, protože jí mám mnoho? Nebo jiný příklad: potřebuji obuv. Je-li libovolně a v neobmezeném množství kupitelná, pak v hospodářském smyslu obuv dosud nekoupená nemá pro mne subjektivní hodnoty. Nemá konkrétní nekoupená obuv pro mne ani užitečnosti? Je-li hodnota stupněm užitečnosti a tudíž míra hodnoty i mezi užitečnosti, pak jí nemá. Mohu tedy říci: tento pár obuvi za výkladní skříni nemá pro mne subjektivní užitečnosti, ježto je volně kupitelný a náhradou za tento pár dostanu tisíc jiných. Shoduje se však tato terminologie s mluvou obecnou? Budu kupovati předmět, jenž mi je subjektivně neužitečný? Anebo, má-li býti přece nazván subjektivně užitečným, pak je nutno prohlásiti, že užitečnost je neodvislá od nahraditelnosti (kdežto v daném případě hodnota doznala

snížení jen pro nahraditelnost dotyčného statku). Jestliže však přijmeme, že užitečnost se nesnižuje nahraditelností, pak tento pojem není shodný s kvalitou zakládající hodnotu.

Z toho ale musím vyvozovati, že velikost užitečnosti nemůže býti měřítkem hodnoty situační. Soudím, že užitečnost je dána představou účelu. Jestliže tedy statek anebo změna v mé představě je, nehledíc k možné jich náhradnosti, pro docílení blahobytu vhodným prostředkem, pak je dána pro dotyčný statek neb změnu užitečnost, ač hodnota subjektivní může při možné neomezené náhradnosti téhož statku neb změny býti současně nulovou. Při předpokladu hodnoty dotyčného exempláře statkového nebo změny musí od jich existence a uskutečnitelnosti či neexistence a neuskutečnitelnosti býti odvislá část mého blahobytu. Není-li této závislosti, není hodnoty.

Naproti tomu při prohlášení statku neb změny za užitečnou deklaruji pouze statek neb změnu za vhodný prostředek k dosažení určitého účelu, pokud se týče, za schopný přivoditi účel, tedy v konkrétním případě k dosažení anebo alespoň zlepšení svého blahobytu a neříkám ničeho o závislosti svého blahobytu na dotyčném exempláři statkovém neb změně. Zejména neříkám, jak budu s dotyčným statkem zacházeti, zda na př. s ním budu hospodařiti či nikoli. Mohu plýtvati i užitečnými statky, mám-li jich hojnost nad míru svých potřeb, nebudu však nehospodařiti hodnotnými.“

Ostatní tehdejší moje vývody, ač ještě dále na uvedeném místě rozvádím tento problém, mají důležitost již podřadnější.

Ač tato úvaha byla psána již v r. 1924, tedy v době, kdy jsem svoji národohospodářskou konstrukci ještě

neměl vybudovánu, přece nenalézám ničeho, co bych na svých tehdejších vývodech ohledně rozdílu mezi užitek a situační hodnotou měnil. Pokusím se jen rozdíl mezi oběma pojmy učiniti pregnantnějším, dokázati přesně, což v předešlé kapitole bylo již zjištěno, totiž že stupeň užitečnosti nejen se nekryje s hodnotou hospodářskou, nýbrž dokonce náleží širší soustavě myšlení, než je národní hospodářství.

Nejlépe se ukáže diskrepance obsahu obou pojmů, o něž běží, ukážeme-li na příkladě rozdíl užitku a situační hodnoty u téhož statku před směnou a po směně. Předpokladem je statek kupitelný volně na trhu za 100 peněžních jednotek, subjektivní jeho užitek budiž 10 intesit. Před koupí bude jeho hodnota nulová, neboť jeho odpadem před koupí neutrpí hodnotící subjekt žádné subjektivní škody vzhledem ku volné kupitelnosti, t. j. vzhledem k libovolnému množství náhradních exemplářů, kupitelných za touž cenu. Subjektivní užitek před koupí bude 10 intesit. Tedy před koupí bude hodnota nulovou, užitek bude míti sílu 10 intesit. Je tu tedy zřejmá diskrepance. Po koupí bude ten užitek nezměněně dále o síle 10 intesit. Hodnota nebude však nulovou, nýbrž bude dána cenou případné náhradní koupě statku, t. j. 100 peněžních jednotek. Tedy po koupí tu bude užitek o síle 10 intesit, hodnota 100 peněžních jednotek. Diskrepance je tu tedy zase zcela patrná. Kdyby však se namítalo, že 100 peněžních jednotek a 10 intesit jsou nesrovnatelné veličiny, tedy že je nutno ještě nepřímý náhradní náklad peněžní, zde 100 peněžních jednotek, (postulát *A* mého hospodářského schematu) vyjádřit v náhradním nákladu přímém, t. j. v oběti užitku (postulát *C* mého schematu), aby se docílilo srovnatelnosti s náhradním výnosem (postulát *B* mého schematu),

jenž obnáší, jak řečeno, 10 intenzit užitekových (vše řečené platí pro případ odpadu hodnoceného statku) a rozdíl tak se stal patrným, budiž: přímý náklad, t. j. obětovaná užitečnost postulátu (C) bude dána užitečností onoho statku neb statků, které bych býval koupil za 100 peněžních jednotek, kdybych nebyl býval nucen kupovati náhradní exemplář za statek hodnocený (neboť jsem jej hodnotil pro případ jeho odpadu), čili přímý náklad onoho sta peněžních jednotek je vyjádřen užitečností statku nejžádoucnějšího, zásobou peněžní již nekrytého. Je samozřejmé, že užitečnost ta bude nižší než 10 intenzit, jinak bych neopatřoval náhradního exempláře za odpadlý hodnocený exemplář, nýbrž bych byl přímo koupil onen druhý statek, nebo ony druhé statky. Tedy i pro tento případ se po koupi hodnota situační a užitek rozcházejí: neboť užitek obnáší deset intenzit, hodnota každopádně alespoň o něco méně.

Dokázal jsem, že užitek a hodnota jsou pojmy, které se naprosto nekryjí. Mám za to, že podaný důkaz je neochvějný. Jediná myslitelná pochybnost v podaném důkazu mohla by vzniknouti o našem tvrzení, zda totiž je pravda, že nekoupený objekt je stejně užitečný jako koupený, kterážto pochybnost by mohla býti rozšířena na všechny případy, kdy statek se dostal do stadia úkoji bližšího; pro tyto případy tvrdím totiž, že se zvýší sice hodnotnost upotřebitelných objektů, nikoli však jich užitečnost. Liefmann však a jeho stoupenci se domnívají, že zde je na místě mluvit o vyšší užitečnosti a nikoli hodnotnosti. Na příklad nakopané brambory jsou dle tohoto právě uvedeného mínění užitečnější pro konsumentovi než nenakopané. Uhlí ve sklepě je užitečnější konsumentovi než uhlí v zemi. Liefmann dokonce zdů-

razňuje (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, I. B., str. 80, Berlin, 1923), že dokonce i J. Conrad (Grundriss) propadl tomuto omylu, říká-li: „Die wirtschaftliche Tätigkeit ist auf Wertvermehrung gerichtet und wo durch menschliche Arbeit Überschüsse von Werten erzielt werden, spricht man von Produktion...“ atd. Doznávám, že i běžná uluva užívá výrazu užitečnosti ve smyslu, jak si toho Liefmann a jeho stoupenci přejí, přes to tvrdím, že je to omyl, který lze dokázati jednak mým teleologickým pojmoslovím, jednak mým schematem hospodářské fáze (a poukazují v té příčině na své vývody, které byly také již podány na str. 144. n. n. Svoje tvrzení odůvodňuji následovně:

Užitečnost cihel pro zdivo a pro celou budovu nebo obilí pro mouku i pro chléb je úplně totožná, neboť užitečnost není nic jiného než schopnost sloužiti účelu (stoprocentnímu užítku) a obilí je schopno sloužit k výrobě mouky stejně jako k výrobě chleba. Řekne se: „Budiž, to jsou dva různé účely, ale což s hlediska jediného účelu, tedy na př. výroby chleba, což není mouka užitečnější než obilí? Vždyť oboje má svou užitečnost, a nemůžeš přece tvrditi, že to jsou užitečnosti nesrovnatelné. Neboť i kdybys to chtěl tvrditi, možno namítnouti, že musíš doznati, že pracnost výroby mouky je přece větší než výroby obilí, ježto představuje přece další stadium výroby a je-li prohlášena za větší, že musí býti srovnatelná. Tato pracnost jest však škodlivá a tvrdíš-li na počátku tohoto pojednání, že užitečnost lze kdykoli převést na škodlivost, tak musíš doznati, že, je-li škodlivost zde srovnatelná, musí jí býti i užitečnost.“

Tato argumentace je logicky správná, ale jen zdánlivě. Užitečnost a škodlivost co do kvanta jsou vždy srovnatelné jen, pokud jsou koordinované. Zde neběží však o koordinaci, nýbrž poměr subordinovaný. Bylo by

Lze se ptáti, zda je užitečnější pro chléb mouka žitná či kukuřičná neb pšeničná, ale nikoli, zda je obilí či mouka užitečnější. Rozdíl mezi produktem obilí a produktem mouky není v tom, zda jeden z nich je lépe či hůře schopný sloužiti účelu výroby chleba, nýbrž je pouze a jedině ve větší či menší pracnosti výroby, t. j. ve větším či menším kvantu práce, jež byla nutna ku příslušné výrobě. Pracnost výroby (činnost, použití užitečnosti) však nevidím s hlediska účelu chleba (technického), s kteréhož hlediska jsem posuzoval užitečnost obilí a mouky, nýbrž s hlediska účelu docela jiného, t. j. s hlediska účelu „chci býti prostu práce nebo námahy“. Pak však již tu vznikají postuláty dva, které spolu kolidují, neboť účel „nechci práci“ odporuje účelu „chci výrobu chleba“. Vzniká hospodářská kolise účelů, kterou posuzuji s hlediska kritického účelu chléb za minimální práci, při níž nastane nutnost volby mezi tím, co bude nákladem a co výnosem. S hlediska postulatů „chci býti prostu práce“ není však škodlivost práce s výrobou obilí a s výrobou mouky spojená škodlivostí subordinovanou, nýbrž to jsou pak koordinované dvě veličiny a proto dokonale srovnatelné. Tato přeměna ze subordinace na koordinaci ušla nejen v tomto případě, nýbrž i v mnoha jiných, jak v brzku budu míti příležitost ukázati, pozornosti všech dosavadních hospodářských autorů. Mluví-li se tedy — abych se vypořádal s námitkou, kterou jsem sám proti sobě vznesl — o větší užitečnosti obilí či mouky pro výrobu chleba, pak se tak činí neprávem. Lze mluvit jen o větší hodnotnosti mouky než obilí nebo o větší hodnotnosti zdi než cihel s hlediska účelu budovy, ježto odpadnutím mouky vznikne nutnost většího náhradního nákladu, než odpadnutím obilí, odpadnutím zdi nutnost

většího náhradního nákladu než odpadnutím cihel. Bylo by lze však mluvit o další nebo bližší užitečnosti, nebo o užitečnosti plně vyvinuté, nebo nevyvinuté, nebo konečně o užitečnosti plně využité neb nevyužité, ale užitečnost jest kvantitně stále táž, tedy stále stejně veliká. Užítkem rozumíme plné a nikoli částečné využití užitečnosti. Tedy užitečnost, o níž mluví Liefmann a jeho stoupenci, je užitečností teleologickou, pokud se týče technickou, neboť s hlediska singulárního účelu vidí jen onu virtuální užitečnost, jež se aktuálně může, ale nemusí, plně rozvinouti, ježto okolnost, zda používám částečně neb plně, je s hlediska technického, mám-li na mysli námahu, s kterou použití je spojeno, irelevantní (ježto s technického hlediska neznám námahy, oběti a nákladu), mám-li na mysli docílení úspěchu (účelu), potud relevantní, že částečné použití je nežádoucí, plné použití žádoucí, neplné neracionelní, plné použití racionelní, či ještě lépe, neplné použití nelogické, plné použití logické. Obecná mluva by snad i zde použila výrazu „užitečný“ a „škodlivý“, ale nesprávně. Neboť chci-li účel, mám-li prostředek a nic mně nevádí, abych ho použil (neboť námaha není technicky závadou), pak nepoužití je nelogické, jako je nelogické nechtít chtěné. Toto nepoužití není škodlivé ve smyslu mé teleologické konstrukce pojmu škodlivosti, proto jeho opak, t. j. použití, není užitečné, nýbrž logické. Je arci pravda, že rozvinutí užitečnosti brzdí námaha, která je s jejím rozvinutím spojena a subjektivně škodlivá, ale té s hlediska singulárního technického účelu nevidíme. Námahu tedy vidím jen s hlediska jiného postulátu, totiž s hlediska účelu „býti prostu práce“, čímž se vytváří kolise hospodářská a nutnost zavedení pojmu nákladu a výnosu.

Nyní by se mohla zvednouti nová námitka. Nejvyšší subjektivní účel přihlíží ke všem těmto složkám. On vidí nejen užitečnost pro úkoj potřeb, nýbrž i škodlivost námahy, a je tedy možno, uvědomujeme-li si přípustnost převádění užitku na škodu a vice versa, abychom pod subjektivní užitečností rozuměli jakousi užitečnost per saldo, t. j. nejen užitečnost pro úkoj potřeb, nýbrž i užitečnost plynoucí z úspory práce (námahy).

S touto interpretací nemohu na žádný způsob souhlasiti, a to z několika důvodů. První z nich je ten, že srovnatelnost statku postoupivšího z nižšího do vyššího úkojného stadia, jak bylo ukázáno na str. 207., je proveditelná ohledně škodlivosti odpadu jen s hlediska pracnosti, t. j. s hlediska postulátu býti prostu práce, nebo s hlediska objektivního postulátu býti prostu peněžitého nákladu na opatření náhrady atd. Tedy srovnatelnost je přípustna jen s hlediska speciálního postulátu, který dovoluje srovnati náhradní náklady jako koordinované prvky a nikoli subordinované, ale nepřipustna s hlediska postulátu nejvyššího, který sice postulát „býti prost námahy a práce“ také zahrnuje, ale není jím plně vyčerpáván.

Jiný důvod neméně důležitý je ten, že jakmile se škodou vykupuje užitek, neběží již o škodu a užitek, nýbrž o náklad a výnos, což se nesmí přejíti mlčením. To není otázkou vhodnosti, nýbrž správnosti, neboť jediné tak stane se viditelnou kolise hospodářská a zřejmým, že běží o hospodaření. Neboť to jediné je právě kriteriem hospodářství, že tu není užitku, aniž by byl vykoupen škodou, a není škody, aniž by sloužila k vykoupení užitku, a toto kriterion se nesmí setřítí. Zdůrazniti tento protiklad vykupující a vykupované škody je tím spíše

kogentním požadavkem, poněvadž u objektivní statické (situační) hodnoty by takováto interpretace nebyla vůbec možnou, ježto jen subjektivní postulát spokojenosti implikuje námahu jako škodu a její úsporu jako užitek. U objektivních postulátů, kde nota bene není pro konstrukci statické hodnoty vůbec ani třeba rekurovati k postulátu nejvyššímu, námaha spojená s opatřením náhrady není ještě automaticky škodou a její úspora užitek.

Z toho, co bylo řečeno, činím závěr: libovolné převádění na jedinou linii užitku neb škody není přípustno tam, kde chceme klásti užitek proti škodě, již si užitek vykupujeme, nebo, kde chceme činiti protiklad škody vykupující proti škodě jiné vykoupené. Neboť proto máme právě výrazy výnosu a nákladu, aby se tento protiklad jimi vyjádřil. Chtěli by však někdo přes to použití výrazu škody a užitku, pak musí naznačiti, že běží o škodu vykupující a vykupovanou a nesmí je sobě klásti na roveň (jako se činí definicí, že hodnota je kvantem subj. užitečnosti).

Čím liší se užitečnost od hodnoty situační po stránce pojmové? Tím, že užitečnost jako pojem teleologický je širší rozsahem a chudší obsahově než hodnota. Proto jsem, myslím, správně podotkl v cit. pojednání z Ročenky 1924, že užitečnost je předpokladem hodnoty, že tedy není hodnoty bez užitečnosti, že však tento vztah nelze obrátiti, takže i bezhodnotný zjev může býti užitečným.

Užitečnost je tedy vlastně užitečností ve své původní pozitivní formě, jak ji také chápala rakouská škola. Ona vyplývá z kvalit hodnoceného zjevu vzhledem k jiným zjevům jiného druhu, kdežto hodnota vyplývá ze situace zjevu vzhle-

dem k jiným téhož druhu. Užitečnost vyplývá z kvalit objektu (výživnost, sladkost jablka), hodnota ze situace (natrhaná jablka).

Byla-li mnou vyjadřována subjektivní hodnota úsporou strasti pro případ odpadu statku, tedy se to nijak nekryje s definicí, že hodnota hospodářská je stupněm subjektivní užitečnosti, i když úspora strasti a subjektivní užitečnost se pojmově kryjí. Neboť dodatek, že hodnota je konstrukcí pro určitý případ (totiž případ odpadu a tedy situaci), vtiskuje jí zcela jiný ráz, totiž hospodářský, oproti teleologickému při definici subjektivní užitečností konstruovanou teleologicky.

Chci vyvrátiti ještě jednu námitku, kterou by snad někdo mohl tu vznésti. Právil jsem, že subordinovaná stadia na cestě k účelu nedají se po stránce užitečnosti srovnávati, ježto běží o podmiňující a podmíněné, o užitek případu nevyužitý, ale nikoli menší. Připouštím však větší hodnotnost. Namítne se mi: „Jak je možno, aby se při subordinovanosti srovnávala hodnotnost, bylo-li tvrzeno, že ohledně užitečnosti to možno není, když přece hodnotna je jen uspořená škoda a ta není leč opakem užitku?“ Odpověď je dosti jednoduchá: při hodnotě srovnávám velikost náhradního nákladu, nikoli však jako činitele subordinované, nýbrž koordinované, ježto mám na mysli postulát býti prostu námahy, jenž právě zakládá hospodářskou kolisi. Naproti tomu u užitečnosti může běžeti jen o srovnávání složek ležících nikoliv vedle sebe, nýbrž nad sebou. Jen vzhledem k velikosti náhradního nákladu lze mluvit o vyšší hodnotnosti objektu bližšího konečné úkojné etapě. Náhradní výnos tu nepadá v úvahu, ježto ten je dán stálou a nezměnnou užitečností; důsledek toho: kdyby náhradní ná-

klad převyšoval výnos, pak by vyšší úkojná etapa nezakládala vůbec vyšší hodnotnosti. Práci mohu srovnat s neukojenou potřebou pouze jako činitele vzhledem k témuž účelu souřadné. To platí i tehdy, převedu-li užitek na škodu či obráceně, aby bylo lze srovnávat dva užitky nebo dvě škody, takže to, co bylo právě řečeno, platí také i tam, kde se srovnávají dva užitky nebo dvě škody. Takže nelze srovnávat ani práci s jinou prací jako škodlivé o téže kvalitě a různé kvantitě, jsou-li k sobě v poměru prostředku a účelu, tedy v odlišných účelových (teleologických) fázích, tedy v poměru subordinace, byť práce s jinou prací o sobě byly dobře srovnatelné. Neboť jsou sice srovnatelné jako dvě kvantitativní o téže kvalitě vzhledem k (témuž) účelu bytí prostu práce, ale nejsou srovnatelné vzhledem k účelu uspokojení potřeby, je-li jedna práce podmínkou a druhá práce podmíněným (na př. výroba obilí a výroba mouky). Proto není ztráta hodnotnějšího statku větší škodou, ač práce spojená s opatřením náhrady je větší prací, proto není udržení hodnotnějšího statku větším užitekem, a tudíž „hodnotnější zjev“ „užitečnějším“ zjevem a tudíž hodnota stupněm užitku anebo užitečnosti. Proto nelze hospodářskou hodnotu definovat stupněm užitečnosti. Tak lze definovat pouze hodnotu teleologickou.

Mám za to, že odlišnost pojmů užitečnosti a situační hodnoty byla všestranně vysvětlena a prokázána. Jedině spornou otázkou by snad mohlo být, zda zde běží o pouhý kvantitativní rozdíl tak totiž, že by hodnota byla vyšším užitekem, ale kvalitně

týmž, jako je užitek v běžném slova smyslu. Bylo-li by tomu tak, pak by hodnota přistupovala k užitku jako dodatečný užitek. Mám za to, že mohu prokázati, že tomu tak není.

Může se totiž státi, že statek, který dosud koupen nebyl, není přece bezhodnotný, ježto není volně kupitelný (na př. jediný exemplář v městě). Tuto hodnotnost vkládati jako znak do pojmu užitečnosti lze stejně tak málo, jako na př. znak dvojrukosti, který obohacuje obsah a zužuje rozsah pojmu „člověk“, vkládat do pojmu ssavce, není-li člověkem. Kdyby se totiž chtěla hodnotnost přičítati k užitečnosti jako užitečnost dodatečná, pak by se musilo připustiti klesání užitečnosti z důvodů libovolné nahraditelnosti statku. Neboť, stoupala-li by užitečnost nenahraditelností, pak není důvodu, proč by nahraditelností neměla klesati. A v tomto postupu myšlenek lze i pokračovati a říci: Tvrdil-li by kdo, že subjektivní hodnota, přistupující k užitku, je zvýšeným užitekem, musil by připustiti, že vždy, když ku statku přistupuje hodnota, se zvyšuje užitek statku, tedy na př. musil by se zvýšiti užitek statku v případě provedení koupě, kdy statek, byť i bezhodnotný před koupí, stává se hodnotným po koupí, ježto jeho odpadem bych utrpěl subjektivní škodu nutné náhradní koupě. Lze tvrditi, že užitek provedenou koupí stoupl? Nikoli. To právě bylo prokázáno na str. 204. n. Užitek zůstal týž, jen relativní hrubý výnos se změnil; to však jen proto, že náklad klesl, resp. zmizel. Příklad ten je postaviti na roveň onomu, kdy by cena statku klesla až na nulu; klesajícím nákladem rostl by úměrně relativní hrubý výnos, tedy jistě analogon darovaného statku, neboť i ten mi bude škýtati relativně větší hrubý výnos, než jiný, ježž musím získávati koupí. Tam však, kde

přistoupí k užítku ještě subjektivní hodnota (situační), aniž by se na nákladu co měnilo, zůstane užitek nezměněn, ač hodnota se změnila.

Mám za to, že se mi podařilo prokázat, že nelze o užítku a situační hodnotě uvažovati jako o různém stupni téže užitečnosti, tedy jako o pouhém kvantitním rozdílu, ježto nelze hodnotu ani přičítati, ani odčítati od užítku jako stejnorodé veličiny. To plyne ostatně již z teleologické povahy užítku a hospodářské povahy hodnoty, neboť nezískání užitečného zjevu (pro získávání je totiž popudem užitečnost) neponechává ani volby mezi škodami a tudíž nezískáním vzniká mi škoda na jediném technickém účelu, kdežto neudržení zjevu v určité situaci (pro udržení je popudem hodnota situační) dává mi volbu mezi škodami; škoda, vzniklá neudržením, je tedy hospodářská.

Z toho, co bylo vyloženo, plyne, že

- a) užitečnost nedoznává žádných změn, když hodnotnost stoupá, na př. užitek před koupí a po koupí je stejný; hodnota však stoupla;
- b) že užitečnost nedoznává žádných změn, když hodnotnost klesá, na př. užitečnost radia by žádným způsobem neklesla, kdyby se jeho výroba zestonásobila, ač hodnota by v tomto případě mnohonásobně klesla;
- c) užitečnost nedoznává změn, ani když hodnotnost zmizí vůbec. Vzduch neb jiné volné statky jsou toho dokladem, neboť ony jsou užitečné, ba maximálně užitečné, ač bezhodnotné.

Nestoupá-li ostatně užitek koupí, tedy postoupením do pokročilejšího úkojného stadia, není důvodu, proč by měl výrobek stoupati v užitečnosti další výrobou,

ač ona není nic jiného než také postoupením do stadia bližšího úkoji.

Nutno proto hodnotu a užitek přesně od sebe odlišovati z těchto důvodů:

- a) smísil by se teleologický pojem užitku a hospodářský pojem hodnoty*), t. j. onen užitek, který vlastně vyjadřuje jen užitek v původní své pozitivní formě, s jiným užitekem, jenž představuje úsporu práce (negativní užitek). I to je konečně možno dělati, nikoli však tam, kde se kladou proti sobě užitek jako vykoupená škoda a škoda jiná jako škoda vykupující.
- b) tam, kde je aplikovatelný výraz náklad a výnos, tam odpadá aplikace termínu užitku a škody, ježto se tím stírá jemné odstínění, které krásně vystihují výrazy bohatší na obsah a užší na rozsah, ježto formálnější pojmy užitku a škody náležejí širšímu oboru vědnímu než rozsahově užší a obsahově bohatší pojmy nákladu a výnosu.
- c) smísila by se hodnotná stadia, jimiž prochází statek na cestě ku dosažení účele, se stupni užitečnosti; a etapy účelu bližší by se prohlašovaly za užitečnější (což se také ve skutečnosti dělo). To je nepřípustné, ježto podmiňující a podmíněné, tedy účelově subordinované, není co do užitečnosti pro určitý účel srovnatelné, a hodnotnější naprosto není užitečnějším.

*) Rozuměj: situační.

δ) *Hospodářská relevance situační hodnoty.*

Tato otázka náleží k nejspornějším v dnešní teorii národohospodářské. Kdežto rakouská škola se snažila aplikovati svůj hraniční užitek, který, byť i byl konstruován teleologicky a nedokonale, přec jen byl základem pro situační hodnotu, na níž jsem budoval dále, na všechny problémy hospodářské a vše jím vysvětliti, zrovna tak generální byla reakce, jež se započala Liefmannem a nalezla četné stoupence, kteří upírali této hodnotě jakýkoli význam. Myslím, že pravda je uprostřed. Nelze jistě hospodářského jednání subjektu, ke kterému je puzen užitečností (resp. jak se ukáže, hodnotou dynamickou), vysvětlovati situační hodnotou. Je však stejně jednostranně tuto hodnotu paušálně jako bezvýznamnou a bezcennou přitěž hospodářské teorie házeti přes palubu.

Moje práce o subjektivní hodnotě by byly dosti učinily a staly se vědecky plodnými, i kdyby byla jich zásluha zůstala negativní, t. j. kdyby bylo zůstalo při důkazu, že směnu jako hospodářský akt situační hodnotou (nejen podle rakouské školy) vysvětliti nelze. Neboť vyvrátiti omyly, hlásané z úst autorit, představujících rakouskou školu, nebylo jistě obzvláště lehké a jistě není neplodné. Nezůstalo však pouze při této jediné negativní funkci mého badání. Není o nic méně plodným to, že se mi podařilo ukázati, že subjektivní užitečnost jako teleologická kvalita naprosto nestačí nahraditi hospodářskou hodnotu situační.

Vedle těchto negativních funkcí prací, ke kterým situační hodnota dala podnět, nutno přiznati situační hodnotě i důležitou pozitivní relevenci, jak bude vidno z toho, co následuje.

a) Cožpak je pro hospodářské myšlení irrelevantní, mít či nemít pojmu, který na jedné straně vyjadřuje náš postoj ku statku, jež máme již koupěn, a na druhé straně jiný postoj k témuž statku, dokud jsme jej nekoupili, když přece „užitkově“ náš postoj by byl zůstal nezměněn?

b) Bylo dále jasně ukázáno, že pouhým užitkem a užitkovou hodnotou, kterou já označuji jako teleologickou, nikdy bychom nevysvětlili klasického rozporu mezi velkou užitečností a malou hodnotou určitého statku a vice versa.

c) Bylo neméně jasně ukázáno, že celý koloběh statku od jeho vzniku až k zániku (konsumu), tedy veškeré výrobní i oběhové etapy představují jeho postup od stadií úkoji vzdálenějších do stadií bližších; ona jsou výrazem menší, tato výrazem zvýšené hodnotnosti statkové a nikoli jeho zvýšené užitečnosti. Bez situační hodnoty bychom nikdy nedospěli k vysvětlení, proč práce výrobky zhodnocuje a proč k hodnotnějším produktům máme odlišný postoj než k méně hodnotným; ač se užitečnost (teleologická) často a přece marně o příslušné vysvětlení namáhala.

d) Situační hodnota je velmi často přímým popudem pro naše jednání hospodářské, běží-li o záchranu neb zajištění hodnocených zjevů v určité situaci; ještě častěji je však nepřímým popudem pro naše hospodaření, neboť kdybychom nehodnotili situačně, tedy bychom nespořili. Jen obava z nákladu reprodukce vnucuje nám začasné uskrovnění, kde bychom bez hodnotné úvahy i nejužitečnějšími statky mrhali, což je evidentní na statcích sebeužitečnějších, máme-li jich nadbytek.

e) Hodnota směnná a hodnota dynamická.

a) Úvod.

Hospodářský subjekt pozoruje zpravidla vnější svět dvojím různým způsobem. Jeden způsob tohoto pozorování děje se pod hlediskem statickým a tu si hospodařící subjekt představuje svět, resp. různé objekty v něm, v určitém stavu (určité situaci). Jestliže ve světě kausálním nemůžeme dobře mluvit o stavu, poněvadž kausální svět neustále podléhá změnám (*παντά ρεῖ*), může svět chtějícího subjektu býti myšlen zcela dobře petrifikován v určitém neměnném bodě, v určitém stavu, a je-li pak právě tento stav chtěn, jest jakákoliv změna na něm — již logicky — nechtěna. Objektům takto myšleným přičítá hospodařící subjekt určitý význam, který vyplývá z úvahy o nepříznivých následcích změny na chtěném stavu, přičítá jim situační hodnotu, jak jsme o ní mluvili v předešlé kapitole.

Hospodařící subjekt však může si právě naopak přát změnu na své představě stavu světa, resp. objektů v něm, může si přát tedy naopak od trvání stavu určité změny na něm, určité děje. Přeje si aktivity, chce jednat. S ohledem na tuto svoji aktivitu, na svoje jednání a změny, jež očekává z tohoto jednání, řeší hospodářské kolise a provádí výnosový počet.

Jestliže v prvném případě přenáší výsledek svých úvah na objekt a přičítá mu jej jako hodnotu (situační), není důvodu, aby se tak nedělo i v případě druhém. Tato myšlenka byla pro mne východiskem při konstrukci hodnoty směnné a dynamické. Jako odpovídá statickému postoji hospodařícího subjektu hodnota situační, tak na druhé straně odpovídá postoji kinetickému hodnota směnná a dynamická jako protějšek hodnoty prve uvedené.

Podotýkám ovšem hned tu, že pravým protějškem hodnoty situační je hodnota dynamická. Hodnota směnná jest tu vlastně jen — jak níže uvidíme — pouhou průběžnou, přípravnou položkou, tak jako na př. hrubý výnosový počet je přípravným stadiem pro počet výnosu čistého, který je základním principem hospodářských úvah.

Vyložíme tedy nejprve pojem hodnoty směnné jako pojem přípravný, jemuž bude následovati výklad o hodnotě dynamické, v níž právě spočívá těžiško našich úvah na tomto úseku.

β) Hodnota směnná.

Jak jsme ukázali na počátku dogmatického přehledu učení o hospodářské hodnotě*), je učení o hodnotě směnné původu velmi starého. Jak jsme tam řekli, vyplývalo z povahy chápání hospodářského hodnocení, jež ústilo tehdejšími myslitelům v dvojí různou dispoziční statky. Z přímého použití vyplývala hodnota užitná, ze směny hodnota směnná. Byly naznačeny obtíže, na něž toto pojetí narazilo a musilo naraziti, neboť skrývalo rozpory v sobě samém. Nebylo dosti jasného rozlišovacího kriteriá mezi hodnotou a užitečností, sama povaha hospodářských pojmů nebyla nikterak noeticky zpracována, a posléze nebyl též ovšem rozlišen dvojí postoj — totiž statický a dynamický — který hospodařící subjekt při hodnocení zaujímá. Ukázal jsem, že to, co bylo chápáno jako hodnota užitná, nelze vůbec pojímati jako pojem hospodářský, nýbrž že šlo vlastně jen o míru užitečnosti, t. j. kvantitu určité formálně teleologické kvality, kterou bychom tedy — ač není tu důvodu, proč právě pro stupeň této kvality máme voliti zvláštní ter-

*) Viz str. 178. n.

mín — mohli nazývati hodnotou teleologickou, která však nikterak není pojmem specificky hospodářským. Než naše pojetí je podstatně odlišné od onoho původního učení i pokud se týče druhé hodnoty, již toto učení znalo, totiž hodnoty směnné.

Chceme-li totiž stanoviti pojem hodnoty směnné, nemůže nám býti kriteriem jednou přímé a jednou nepřímé použití, z kteréhož nepřímého použití by vyplývala zvláštní hodnota, nýbrž kriteriem jest nám právě odlišný postoj hospodařícího subjektu, z něhož hodnotí různé objekty — a to, jak bylo řečeno na začátku, proti postoji statickému postoj dynamický. Zároveň pak musíme bezpečně stanoviti, zda pojem směnné hodnoty vykazuje znaky, které jsou charakteristické pro pojmy specificky hospodářské, neboť jinak nemohli bychom tento pojem zařaditi do pojmů vlastních hospodářskému myšlení, a i kdyby odpovídal svou konstrukcí teleologickému myšlení, šlo by buď o pojem technický, anebo vůbec pouze formálně teleologický.

Bylo řečeno shora, že hospodařící subjekt příkládá zjevům určitý význam nejen pod hlediskem statickým, nýbrž že nutně tomu tak musí býti i tehdy, uvažuje-li pod hlediskem kinetickým o změnách či dějích, jež tyto zjevy, tyto objekty, jsou schopny přivoditi. Podobně jako pod hlediskem statickým nelze tento význam ztožňovati snad s mírou užitečnosti, nebo dokonce odvozovati tento význam z určitých přirozených kvalit — t. j. kausálních vlastností — dotyčného objektu. Jestliže totiž děje se myšlení hospodařícího subjektu s ohledem na jeho aktivitu, nemůže se toto myšlení díti jinak než způsobem myšlení teleologického, neboť jde o jednání subjektu*), což vylučuje myšlení kausální, a

*) Viz I. knihu tohoto díla str. 57. n. n.

subjekt nemůže „vidět“ kausálních kvalit jako takových. Hospodařící subjekt řeší při svém myšlení zároveň určité kolise. Hospodařící subjekt nemůže totiž uvažovati pod jediným účelem, nýbrž sleduje účelů více, lze říci, že takřka nekonečné množství, jež vzájemně se kříží a proplétají. Jestliže však dějí se úvahy subjektu s ohledem na toto vzájemné křížení se postulátů, jest právě typické, že při svých úvahách musí řešiti vzájemné kolise. A to právě charakterisuje myšlení hospodářské, jak bylo již naznačeno ve výkladech na počátku III. knihy tohoto díla. Již z toho důvodu můžeme říci, že význam, který tu hospodařící subjekt přikládá jednotlivým zjevům, vyplývá z hospodářské úvahy, a že sám může býti jedině pojmem specificky hospodářským, což ostatně dokážeme ještě jinou cestou později. Zde nám stačí stručné konstatování, že již z uvedeného důvodu nelze říci, že by onen význam vyplýval z užitečnosti, nebo dokonce byl odvozen z přirozených kvalit hodnoceného objektu.

Význam ten jest přikládán objektu proto, že hospodařící subjekt o tomto zjevu předpokládá, že bude moci býti směněn za objekt jiný. Odtud název hodnota směnná. Rozebereme-li podrobněji příslušnou úvahu hospodařícího subjektu, objeví se nám, proč onen význam je objektu pro případ směny připisován. Význam ten totiž přikládá subjekt určitému zjevu proto, že bude dosažen objekt jiný. Když dále uvážíme tento směnný akt pod zorným úhlem své hospodářské fáze, vidíme, že nejde o nic jiného, než že pomocí nákladového statku *A* bude docíleno prostředkového postulátu *B*. Poněvadž však víme, že tento postulát je hrubým výnosem, můžeme říci, že nákladový statek má schopnost přinést nám hrubý výnos, má schopnost hru-

bého výnosu. (Podotýkám, že nesmíme se mýlití dojmem jakoby ve vztahu $A-B$ bylo viděti pouze jeho základní význam, t. j. vztah: prostředek—účel. Neboť bylo již řečeno, že onen význam vyplývá z kinetického postoje hospodařícího subjektu, vzhledem k jeho úvahám o řešení hospodářských kolísí, kde vztah $A-B$ nám nestačí, nýbrž jest jen částí úvahy, která se děje v rámci útvaru širšího, t. j. v rámci tak zv. hospodářské fáze.)

Lze tedy říci, že směnná hodnota jest stupněm (hrubé) výnosovosti — jinými slovy stupněm schopnosti hrubého výnosu určitého zjevu pro případ směny, právě tak, jako situační hodnota mohla by se označiti jako výnosovost pro případ určité dané situace (t. j. schopnosti uspořiti mi újmu na výnosu pro případ odpadu hodnoceného objektu z dané situace — jak jsme uvedli v předešlé kapitole). Význam, který objektu přikládám, vidíme při vztahu $A-B$ jenom tehdy, je-li tento vztah částí úvahy hospodářské. Kdyby byl tento vztah myšlen jako izolovaný, viděli bychom u A pouze užitečnost.

Jest tedy hodnota směnná význam, který přikládáme objektu pro jeho schopnost přiněsti nám při směně hrubý výnos.

Jestliže směním statek S_1 za statek S_2 , mohu říci, že jejich směnná hodnota jest stejná, resp. správně: že směnná hodnota S_1 odpovídá S_2 , čili jest vyjádřena statkem S_2 . Rozhodně není směnná hodnota snad mírou užitečnosti statku S_1 . Kdyby tomu tak bylo, nemohla by právě tato míra užitečnosti býti vyjádřena statkem S_2 . Jestliže však si uvědomíme, že statek S_2 jest vlastně hrubým výnosem naší hospodářské fáze, pak jest potvrzeno to, co jsme pravili, že totiž směnná hodnota jest blíže určena hrubým výnosem, resp. správně: schopností tento hrubý výnos přivoditi.

Poněvadž pak pojem hrubého výnosu jest pojmem specificky hospodářským, jest i směnná hodnota pojmem, který náleží pouze hospodářskému odvětví teleologického myšlení a není snad pouze pojmem formálně teleologickým. Ohledně bližšího určení rozdílu mezi mírou užitečnosti a hodnotou platí tu totéž, co jsme v obsáhlých výkladech o této věci uvedli v kapitole o hodnotě situační, a není nutno tyto výklady znovu opakovati. Ostatně již i to, co bylo řečeno v této kapitole, stačí, aby vyvrátilo jakékoliv pochybnosti o tom, není-li naše hodnota pouze mírou užitečnosti hodnoceného objektu, neboť jsme viděli, že výnos to je, a to hrubý, který blíže určuje náš pojem hodnoty.

Hodnotu směnnou připisujeme hodnocenému zjevu, t. j. nákladovému statku, a nikoliv snad směně samé, jako hodnotu situační připisujeme zjevu či objektu v určité situaci a nikoliv oné situaci. Uvážíme-li, že změna či děj na jedné straně a objekt, jemuž změnu přičítáme pro jeho schopnost ji přivoditi, na straně druhé, tvoří vlastně pevné součlenění, neboť objekt je podmiňující a děj podmíněný, vidíme, že tu není podstatného rozdílu, hodnotíme-li ten nebo onen člen tohoto součlenění, neboť celek je vždy pevně spjat. Je však ustáleno v běžné terminologii a v běžné mluvě, že hodnocen jest objekt a nikoliv děj sám. Že pak nejenom z tohoto důvodu, nýbrž i z důvodů meritorních má způsob našeho postoje přece jen určitou důležitost, ukážeme při výkladu o dynamické hodnotě.

Poněvadž chceme též hodnocený objekt blíže určití po kvantitativní stránce, je nutno provésti ještě další operaci. Není totiž pravidlem, že by se směňoval jeden statek S_1 za jeden statek S_2 , jak jsme uvedli k vůli zjednodušení ve svém příkladě. Naopak — zvláště pro

úvahy hospodařícího subjektu uprostřed naší vyspělé organizace hospodářských styků — bude pravidlem, že počet jednotek bude se u obou objektů, t. j. nákladového statku a hrubého výnosu lišiti. Vždyť po výtce tu jako nákladový statek přicházejí v úvahu peníze, jich větší či menší počet, nehledíme-li ani k tomu, že i při mimopeněžní směně převážně (u statků generických pak prakticky vždy) počet statků směnovaných nebude na obou stranách totožný. Abychom tedy došli kvantitního určení hodnoceného nákladového statku, musíme hrubý výnos promítnouti do jednotky nákladového statku*). Jde tu o přeměření hrubého výnosu naší hospodářské fáze *B* nepřímým nákladem *A*, jež navzájem jsou inkomesurabilní. Vzorec tohoto postavení do relace bude vypadati takto:

$$\frac{B b}{a}$$

při čemž *B* je hrubým výnosem, *b* značí počet jednotek hrubého výnosu, *a* počet jednotek nákladového statku *A*, za něž bylo dosaženo *b* jednotek hrubého výnosu *B*. Na př.: za 15 jednotek *A* směním 30 jednotek *B*. Hrubý výnos bude 30 jednotek *B*. Na jednotku nákladového statku *A* připadá tedy: $\frac{30}{15}$ jednotek hrubého výnosu *B*, tedy jeho 2 jednotky. Lze tedy říci, že v našem příkladě míra schopnosti hrubého výnosu relativního našeho nákladového statku *A* odpovídá 2 jednotkám hrubého výnosu *B*, resp. jest jimi vyjádřena.

Můžeme tedy doplniti svoji definici ze stránky 222. a říci: hodnota směnná je význam, který při kládáme určitému objektu pro míru

*) O této myšlence, již vděčíme Liefmannovi, viz podrobněji v posledních kapitolách této knihy.

jeho schopnosti při směně přinésti hrubý výnos, a to míru této schopnosti připadající na jednotku tohoto objektu. Poněvadž pak tento hodnocený objekt jest nákladovým statkem naší hospodářské fáze, můžeme říci též stručně: hodnota směnná je vyjádřena mírou schopnosti hrubého výnosu připadající na jednotku nákladovou.

Vidíme ovšem, že tento náš počet není ničím definitivním. Zastavuje se totiž u postulátu *B* naší hospodářské fáze. (Mohli bychom vzíti ještě v úvahu postulát *D* a vyjádřiti na př. jednotky hrubého výnosu v užitkových intenzitách vzhledem k *D* a měli bychom výnosovost vůbec vyjádřenu číselně — na př. jednotka *B* představuje 3 užitkové intenzity a bude tedy výnosovost nákladového statku *A* vyjádřena cifrou 6 — to však nám nijak neposlouží, neboť jednotku *B* vyjadřujeme počtem užitkových intenzit jedině z toho důvodu, chceme-li *B* srovnávati s něčím, co jest mu koordinováno a pouze kvantitně rozdílné, t. j. s *C*, jež však v našem počtu chybí.) V našem počtu chybí podstatný vztah z hospodářské úvahy, totiž vztah *B—C*. Směnná hodnota vztahuje se jen k výnosu hrubému, pomocí něhož jest určena, a neuvažujeme při ní o přímém nákladu a tedy ani ne o čistém počtu výnosovém.

A poněvadž teprve počet čistého výnosu jako stěžejní princip hospodářského myšlení činí úvahu hospodářskou úplnou, bude i hodnotná úvaha při dynamickém postoji hospodářského subjektu úplnou teprve tehdy, vyskytne-li se v ní počet čistého výnosu. Tomu tak jest při hodnotě dynamické. Jak jsme řekli na počátku této kapitoly, jest tedy směnná hodnota pouze průběžnou položkou, přípravným stadiem pro pravé hod-

nocení dynamické. Hodnota směnná nemůže vysvětliti, proč dochází ku směně, či jiným hospodářským aktům. Jest ostatně vlastní pouze určitému výseku úvah kinetických, t. j. úvah o směně. Hodnotné vysvětlení těchto změn, resp. výsledek svých hodnotných úvah přenáší hospodařící subjekt na objekty v podobě hodnoty dynamické. Té věnujeme následující výklady.

γ) Hodnota dynamická.

To, co sleduje hospodařící subjekt ve svých úvahách, to, co je ústředním hnacím momentem jeho jednání, jest čistý výnos. Jak ukážeme později, jest imanentní všem hospodářským úvahám, že dějí se pod principem čistého výnosu. Provádí-li tedy subjekt se svého kinetického hlediska úvahy o změnách, kterých si přeje, je mu vodítkem, resp. kriteriem počet čistého výnosu. Poněvadž pak subjekt připíná výsledek svých úvah ku zjevům či objektům, které žádané změny podmiňují, připisuje jim určitý význam pro tento výsledek jím k nim připjatý.

Když s hlediska formálně teleologického subjekt předpokládá, že určitý zjev je schopen sloužiti účelu, připisuje tomuto zjevu výsledek své úvahy a praví, že zjev má schopnost sloužiti účelu, že zjev má určitou užitečnost. Když však s hlediska hospodářského pod kinetickým aspektem subjekt předpokládá, že určitý zjev či objekt má schopnost přivoditi čistý výnos, připisuje mu určitý význam pro tuto schopnost. „Pozorovaný“ objekt má svoji užitečnost a to jako prostředek pro dosažení účelu. Tato užitečnost trvá, rozšíříme-li technickou fázi, prostředek — účel, na fázi hospodářskou, avšak kromě užitečnosti, kterou má „pozorovaný objekt“ — nákladový statek A této fáze — pro účely B a C (a tím i pro D), objeví se tu nová kvalita,

totiž schopnost čistého výnosu, kterou nákladový statek má, tedy — lze říci — „výnosovost“. Větší či menší míra této výnosovosti je důvodem, že subjekt pohlíží na nákladový statek s větší či menší vážností, zkrátka, že mu připisuje určitý význam. Tento význam připisovaný objektu — nákladovému statku A — pro jeho schopnost přinést čistý výnos, nazýváme hodnotou dynamickou.

Jest tedy jasné, že nikterak nelze směřovati tuto hodnotu s užitečností, resp. snad s její mírou. K důkazům v předchozích kapitolách přidán tu důkaz nový. Zároveň však chtěl bych na tomto místě zdůrazniti ještě jednu zajímavou okolnost a to pro hospodářskou hodnotu vůbec, tedy pro všechny její tři druhy. Vidíme, že v technické fázi „prostředek—účel“ máme při prostředku kvalitu „schopnost sloužiti účelu“ a nazýváme ji užitečností. V hospodářské fázi máme při nákladovém statku kvalitu „schopnost přinést výnos“*). Tuto kvalitu můžeme nazvati výnosovostí, avšak tato kvalita sama není ještě hodnotou, nýbrž, přesně vyjádřeno, hodnotou je význam připisovaný nákladovému statku pro míru jeho výnosovosti. Pravíme sice někdy (viz na př. stranu 222.), že hodnota je stupněm výnosovosti, to však jest jen brachylogický způsob vyjadřování, což výslovně zdůrazňuji**).

*) Hrubý nebo čistý.

***) Někdo by snad mohl namítnouti, že pak bychom musili stanovit podobný pojem i při užitečnosti, totiž význam přikládáný prostředku pro míru jeho užitečnosti, nebo že hodnota není „významem přikládáným nákladovému statku pro míru jeho výnosovosti“, nýbrž prostě „výnosovostí“. — K tomu jest uvést, že postoj větší či menší vážnosti — a to vyjadřujeme vlastně mluvímeli o významu — plyne pro subjekt pouze z jeho úvah hospodářských. Bez těchto úvah, bez řešení hospodářských kolísí, nemění

Jest tedy hodnota dynamická význam přisouvaný objektu pro jeho schopnost přinést při hospodářském aktu určitý čistý výnos.

Podobně jako jsme učinili u hodnoty směnné, jest učiniti i u hodnoty dynamické, abychom mohli hodnotený objekt blíže určití po kvantitativní stránce. Pro mítneme totiž čistý výnos do jednotky hodnoceného objektu — nákladového statku, takže ve smyslu schematu naší hospodářské fáze dostaneme vzor:

$$\frac{B b}{a} \quad \frac{C c}{a}$$

při čemž B a C jsou známé mezipostuláty naší hospodářské fáze, b a c počet hrubých výnosových jednotek dosažitelných za a jednotek nákladového statku.

Na př.: mám 12 jednotek peněžních, mohu za ně koupiti buď 1 statek S_1 , jímž dosáhnou krytí potřeby o intenzitě 6 jednotek, nebo 2 statky S_2 , jimiž oběma

se vážnost postoje subjektu k objektům a zjevům vnějšího světa, resp. nelze tu vůbec mluvití o vážnosti postoje. Nemůžeme to ani tehdy, dčje-li se myšlení sice teleologicky, avšak pouze technicky, pod jedním jediným, izolovaným postulátem. Nelze tedy podle mého mínění mluvití o „významu“, přikládáném prostředku pro míru jeho užitečnosti vůbec. I to je jeden z rozdílů technického a hospodářského myšlení. — Pokud pak se týče rozdílu mezi „významem přikládáným pro schopnost výnosu“ a „schopností výnosu“ jest si uvědomiti, že rozdíl není nikterak podstatným, bytí tu ovšem rozdíl byl; zároveň pak běžná mluva sama i běžné pojetí vidělo v hodnotě vždy určitý význam přikládáný objektům. Jsme-li tedy přesní a rozlišujeme-li ve smyslu uvedeného rozdílu, činíme tak ve smyslu běžném a vyjadřujeme hodnotu „významem přikládáným pro míru výnosovosti“ a nikoliv prostě „mírou výnosovosti“ samou.

dosáhnou krytí potřeby o intenzitě 4 jednotek*). Rozhodnu se pro jeden statek S_1 . Čistý výnos tu bude $1B - 2C$. Vyjádříme-li B a C jednotkami intenzity potřeb, bude čistý výnos $6 - 4 = 2$. Na jednotku nákladovou připadne z tohoto čistého výnosu podle relace $2/12 = 1/6$ jednotky čistého výnosu. Míra schopnosti čistého výnosu peněžní jednotky v našem příkladě jest vyjádřena $1/6$. Význam pro tuto míru výnosovosti peněžní jednotce přikládáný, jest její dynamickou hodnotou. Doplňme-li tedy svoji definici v uvedeném smyslu, bude zníti takto: dynamická hodnota je význam připisovaný nákladovému statku pro míru schopnosti čistého výnosu připadající na jeho jednotku.

Dynamická hodnota jest blíže určena jedině čistým výnosem, který obdržíme po horizontálním odpočtu hrubý výnos — přímý náklad ($B - C$). To předpokládá hospodářskou kolisi, jež tu skutečně je dána a vracíme se zpět k tomu, co jsme na počátku této kapitoly tvrdili, že totiž k dynamické hodnotě může objekt přijíti jen řeší-li hospodářské kolise — t. j. jen v rámci úvah specificky hospodářských. Dynamická hodnota jsouc jako pojem vyjádřena specifickými hospodářskými pojmy, jest pojmem hospodářským.

Při směně bude nám výnosem statek**) při směně

*) Pravíme úmyslně „jimiž o b ě m a“ — a nikoliv snad „každým krytí potřeby o 2 intenzitách, tedy dohromady intenzit“. Neboť intenzita potřeb, krytá několika jednotkami téhož statku, vždy klesá — je-li na př. krytí první intenzity 2, krytí druhé jest již třeba jen o $1\frac{1}{2}$ intenzitě a pod. Na př. krytí potřeby žízně je u prvé sklenice vody větší intenzity než u druhé atd., až k nulovému bodu.

**) Pokud se týče příslušná potřeba, kterou onen statek kryje. Totéž platí i u nákladu. To je vždy míti na paměti a nebudeme toho více opakovati.

nabytý, nákladem nejdůležitější statek zásobou peněz již nekrytý. Čistý výnos zjistíme jich odpočtem, při čemž vzhledem k tomu, že pravidelně ani kvantita statků ani počet jednotek peněžních, za něž jsou kupitelné, nebudou totožny, promítneme čistý výnos podle známého již vzoru do peněžní jednotky. Tím zjistíme míru výnosovosti peněžní jednotky a význam pro tuto míru přikládáný peněžní jednotce bude její dynamickou hodnotou.

Zde vidíme rozdíl mezi situační a dynamickou hodnotou peněžní jednotky. Situační hodnota peněžní jednotky je dána nejnížší krytou potřebou, pokud se týče prací za získání náhrady. — Kdyby mi totiž odpadla peněžní jednotka z dané, chtěné situace, buď bych pozbyl možnosti krytí nejnížší potřebu touto peněžní jednotkou dosud krytou, nebo bych musil podstoupiti určitou strast práce, abych za ztracenou jednotku získal náhradu. (Úvaha by byla rozhodnuta jako každá hospodářská úvaha — totiž ve smyslu počtu čistého výnosu — a rozhodli bychom se v kolisi buď pro podstoupení strasti odpadem peněžní jednotky nekryté potřeby nebo pro podstoupení práce, podle toho, která strast byla by menší. Újma, která tu nastane, bude újmou na maximálním výnosu náhradním a pro míru schopnosti uspořiti nám tuto újmu přikládáme statku v určité situaci situační hodnotu. — Viz naše předchozí výklady o situační hodnotě.) Tato konstrukce je pro směnu bezcenná. — Při směně je však dynamická hodnota peněžní jednotky dána mírou její schopnosti přinést mi čistý výnos, který resultuje z odpočtu: nejnížší krytá minus nejvyšší nekrytá potřeba. Tato konstrukce jest nám i vodítkem při úvaze, která ze směn bude provedena. Možné směny budou seřazeny podle relativního čistého výnosu, t. j. míry čistého vý-

nosu připadající na peněžní jednotku — a prováděny od směny, která skýtá největší relativní čistý výnos, vždy ku směně o relativním čistém výnosu nejbližší nižším, dokud zásoba peněžních jednotek stačí.

Tento výběr konkrétních směn ze všech směn možných učinil jsem předmětem práce „Relativní užitek“ v rámci hodnocení^{*)}. Podrobil jsem analýze motivy, vedoucí k určité směně a stanovil pravidla pro směnu náhradní^{**)}. Mám-li totiž možnost směniti za x peněžních jednotek buď statek S_1 , který mi kryje potřebu o 10 intenzitách, nebo statek S_2 , který kryje potřebu o 5 intenzitách, určil jsem motiv, vedoucí k rozhodnutí se pro prvou směnu takto (označiv tehdy statek S_1 a S_2 písmeny a a b , počet jednotek peněžních, potřebných k zakoupení těchto jednotlivých statků c a motiv směny M):

$$\text{I. (hodnocená směna) } M_1 = S_1 - x,$$

$$\text{II. (náhradní směna) } M_2 = S_2 - x.$$

„Po odečtení rovnic obdržíme: $M_1 - M_2 = S_1 - S_2$, čili hodnota směny je dána rozdílem mezi dvěma strastmi potřeby t. j. onou, jež by byla kryta směnou hodnocenou a onou, jež by byla kryta směnou náhradní za předpokladu, že cena statků je táž,“ pravil jsem tehdy (str. 144 cit. knihy). Tyto úvahy pak jsem provedl na všechny prakticky možné případy — když totiž se různí buď úkojná intenzita, nebo cena statků, nebo obé — za pomoci relativního počtu, který je touž operací, jako relativní počet, prováděný v této kapitole promítnutím do jednotky nákladového statku.

*) Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně 1924.

***) Šlo v této práci jen o směny statků za peněžní jednotky, tedy správněji by mělo býti „kup“ místo „směna“, což platí i pro toto místo. (Pozn. vydavatelů.)

Teprve pomocí tohoto relativního počtu lze totiž řešiti případy nejčastější, v nichž jde o statky rozdílné užitečnosti kupitelné za nestejnou cenu, případy, jež prakticky jsou pravidlem. K tomu pak jest dále dodati to, co jsme naznačili v poznámce na stránce 229: že totiž potřeby nelze předpokládati vždy jako nedílné, nýbrž jako dělitelné, při čemž jejich intenzita klesá s postupujícím úkojem. To platí pravidelně jak ve sféře subjektivní (o níž po výtce mluvil jsem v tehdejší své práci), tak i ve sféře objektivní.

Tak na př. chci-li ukojiti subjektivní potřebu žízne několika sklenkami vody, klesne intenzita této potřeby první sklenkou daleko více, než při sklence druhé — a tak dále, až bude její intenzita nulová. Chci-li kryti objektivní potřebu „vzdělání obyvatelů vesnice četbou knih“, bude tato potřeba ve své intenzitě klesati vzrůstajícím počtem knih v obecní knihovně. (Podle běžného lidového pojetí lze se vyjádřiti takto: Největší je žízeň, kterou ukojíme první sklenkou, nedostatek vzdělání četbou je nejpalcivější, není-li ani jedna kniha po ruce.) Než volíme-li takto potřeby jako dělitelné o klesající intenzitě, lze říci, že druhý statek kryjící touž potřebu kryje méně intenzit potřeby — a můžeme počítati se statky samostatnými o různé intenzitě. Osvětlíme též příkladem, kde zatím pro zjednodušení bude cena statků stejná: Ku koupí jsou 3 sklenky nápoje a 4 housky. U nápoje je dána a klesá úkojová intenzita takto: 10, 6, 3, u pokrmu takto: 8, 5, 4. Každý z těchto statků stojí — řekněme — 30 hal. a celkem mám 150 hal. Není důvodu, proč nepostaviti jednotky statků do řady zcela samostatně. Řada bude vypadati takto:

1. První sklenka nápoje	10 intenzit
2. První houska	8 „
3. Druhá sklenka nápoje	6 „

4. Druhá houska 5 intenzit
 5. Třetí houska 4 „
 6. Třetí sklenka nápoje 3 „

Kupy uskuteční se v naznačeném pořadí až do vyčerpání peněžní zásoby, t. j. máje 150 jednotek koupím prvních 5 statků.

Vidíme tedy, že myšlenkový postup je tu týž, jako kdybychom uvažovali o samostatných statcích rozdílné užitečnosti. To mějme na paměti, když jako typický rozebereme případ, kde jde o statky různé užitečnosti a o různé ceně, ve smyslu mojí cit. práce*).

Jsou ke koupi statky S_1 , S_2 , S_3 a S_4 , kterými kryty jsou potřeby o intenzitách 56, 48, 39 a 28, cena statků je 68, 52, 40, 28 a subjekt má k dispozici 120 peněžních jednotek. Jde o to, které kupy a v jakém pořadí budou subjektem uskutečněny. Abych mohl vědět, v jakém pořadí důležitosti budou státi jednotlivé směny (kupy), musím provést onu známou operaci postavením do relace, ježto jinak při různé ceně a různých úkojových intenzitách bych lineárním srovnáváním nemohl dojíti potřebného poznání. Dostaneme tuto řadu:

statky	S_1	S_2	S_3	S_4
intensity potřeb	56	48	39	28
cena	68	52	40	28

Po postavení do relace bude řada vypadati takto (po opravě desetinných míst):

$$S_1 - 0.823 \quad S_2 - 0.942 \quad S_3 - 0.975 \quad S_4 - 1.$$

O těchto číslech byl jsem přesvědčen, že vyjadřují relativní užitek jednotlivých statků, jak tomu učil

*) Příklad vzat z Engliše, jak v oné práci uvádím. Označení je v mé práci odlišné; označuji potřeby A , B , C , D a statky potřeby kryjící a , b , c , d .

Engliš. Jisto jest, že nejužitečnější bude se subjektu jeviti koupě statku S_4 , poté S_3 , pak S_2 a nejméně S_1 . V tomto pořadí bude subjekt koupě uskutečňovati a poněvadž jeho peněžní zásoba činí 120 jednotek, koupí statek S_4 , S_3 a S_2 — tím vydá $28 + 40 + 32$ jednotek, jeho peněžní zásoba bude vyčerpána a ku koupě S_1 nedojde.

Poukázal jsem však v oné práci na to, že podstatná jest jenom ona relativita a že postup, kterým ji vyjádříme, může býti různý. Tak na př. můžeme postupovati takto:

statky	S_1	S_2	S_3	S_4
intensity potřeb	56	48	39	28
cena	68	52	40	28

Nejmenší společný násobek jest 1540.

Můžeme tedy sestaviti řadu tak, že na cenu 1540 vy počítáme počet intensit potřeb, který za tuto cenu lze dosáhnouti u jednotlivých statků. Tím dostaneme tuto řadu:

intensity potřeb	1270	1428	1508·325	1540
cena	1540	1540	1540	1540

Položíme-li do relace tato čísla u jednotlivých statků, bude výsledek přesně týž jako v prvním případě (ovšem po opravě desetinných čísel). Operace jest totiž v podstatě táž. Jenomže počítáme úkojnou schopnost u jednotlivých statků tak, jako by cena všech statků byla stejná. Opět vidíme, že subjekt bude kupovat v pořadí S_4 , S_3 , S_2 , S_1 a to až do vyčerpání své peněžní zásoby, t. j. že koupí statky S_4 , S_3 a S_2 .

Jest to samozřejmé, neboť — jak tehdy jsem pravil — jest číselné určení intensity potřeb pouze umělou konstrukcí, která nám má vyjádřiti větší nebo menší uži-

tečnost, abychom mohli postavit do relace a, zjistiti pořadí jednotlivých statků.

Podstata těchto úvah byla sice správná, avšak musím svoje tehdejší vývody opravit v těchto směrech:

Počet, který se tu provádí, není ničím jiným, než stěžejním počtem hospodářským, t. j. počtem výnosovým. Abychom došli k potřebnému výsledku, nemusíme míti žádného zvláštního zákona, na př. zákona Englišova o relativním užítku, nýbrž stačí nám náš výnosový počet, jak se nám jeví ve vztahu $B - C$ v naší hospodářské fázi.

To, co jest označováno v našich příkladech užítkem, není ničím jiným než hrubým výnosem, a to, co má býti užítkem relativním, jest relativním hrubým výnosem. Hospodářící subjekt postaví do řady jednotlivé a relativní hrubé výnosy a bude uskutečňovati kupy dokud stačí zásoba peněžních jednotek. Čistý výnos relativní bude se nám ve všech případech jevití podle známého

vzorce $\frac{B b}{A a_1} - \frac{C c}{A a_2}$ při čemž postulátem C bude nejvyšší

zásobou peněz již nekrytý statek, to jest v našem příkladě statek S_1 . Postulátem B bude ten který koupenný statek. (Při tom hned vidíme, že relativní čistý výnos se stále zmenšuje, takže můžeme hned zde říci, že hospodářící subjekt jedná tak, až se relativní čistý výnos přiblíží prakticky skoro nulovému bodu. Než o tom později, až budu v závěrečných kapitolách mluviti o tak zv. zákonech o vyrovnání.)

Aby se věc stala úplně jasnou, probereme ji jednou podrobně na příkladě.

Mějme:

statky	S_1	S_2	S_3	S_4	S_5
intensity potřeb	24	32	120	160	80
cena statků	24	16	40	40	16

Při každé z uskutečněných tří koupí bude sledovati subjekt úvahu odpovídající hospodářské fázi:

Za peněžní obnos (při statku S_5 16) mohl by býti zakoupen buď statek S_5 nebo S_1 . Užitím příslušné peněžní částky pro jeden z nich, bude znemožněna koupě druhého. Rozhodnutí v této kolise, v níž statky S_5 a S_1 představují postuláty B a C , nám dá kritický postulát D . Postavíme-li do relace cenu a intenzity potřeb u kolidujících statků, ukáže se, že hrubý výnos S_5 převyšuje výnos S_1 . (Prakticky, kdy cena a počet intenzit potřeb bude u obou statků rozdílná, nastoupí tu výpočet relativního hrubého výnosu — to, čemu Engliš nespřávně říká „relativní užitek“.) Tím dojdeme k určení,

S_4 za 40 peněžních jednotek, mohu koupiti statek S_2 za 16 peněžních jednotek a ještě mi zbude 24 peněžních jednotek na zakoupení statku S_1 . Totéž bude platiti u statku S_3 . Pro případ koupě statku S_4 a S_5 tvoří tedy „nejvyšší statek zásobou nákladového statku již nekrytý“ statek S_2 a S_1 jako celek. Náš příklad byl volen odlišně od příkladu probíraného v mé citované práci, neboť tam kdybych nekoupil na př. statek S_4 , neuvolní se mi ještě koupě statku S_1 , poněvadž statek S_4 stál 28 peněžních jednotek, jichž uvolnění nestačí ku koupě S_1 za 68 peněžních jednotek.

K tomu jest si ovšem uvědomiti, že všechny takové příklady jsou jenom umělou konstrukcí pro naše úvahy. Z nekonečné řady statků, které prakticky přicházejí v úvahu, vybíráme v našich příkladech 4 nebo 5. V praxi vždy bude lze naléztí statek, který je možno zakoupiti za cenu statku, jehož koupě má býti uskutečněna. Kromě toho jde tu též o počet relativní, takže můžeme říci, že po odpadu hodnoceného statku bylo by lze zakoupiti poměrnou část, resp. poměrný počet intenzit potřeb, který na stejnou cenu připadá u nejvyššího zásobou peněz již nekrytého statku.

Poněvadž však příklad má vždy sloužiti k zjednodušování představ, volili jsme v našem příkladě čísla, která nám dovolí obejít se bez oněch obtíží, jež ovšem jsou pouze obtížemi technickými. Jinak viz o myšlence zde naznačené, totiž myšlence, jež může sloužiti výpočtu absolutního čistého výnosu, v příslušné kapitole na stránce 334. n.

že statek S_5 bude postulátem B naší fáze a statek S_1 postulátem C . Čistý výnos bude tu podle známé formule $\frac{Bb'}{Ab} \frac{Cc'}{Ac} 80 - 32 = 48$ intenzit. Relativní čistý výnos bude $48 : 16$ t. j. 3·00. Podobný počet můžeme provést při statku S_4 a S_3 , které tu vždy budou figurovati jako postulát C . Nejvyšším nekrytým statkem bude při těchto dvou statech statek S_2 a S_1 dohromady jako celek. Hrubý čistý výnos bude při statku S $160 - 56 = 104$. Relativní čistý výnos $104 : 40 = 2·06$. U statku S bude relativní čistý výnos $120 - 56 = 64 : 40 = 1·66$.

Vidíme tedy, že u třech uskutečněných koupí jest podle pořadí relativní čistý výnos 3·625, 2·06 a 1·6.

Musím opravit ještě dále svoji konstrukci z citované práce. Hodnotil-li jsem totiž směny uvažuje o tak zv. směnách náhradních, nevyjadřoval jsem se zcela správně, neboť směny jako celky pod přímo nadřazeným postulátem možno vedle sebe řaditi jen podle jejich užitečnosti. Co vlastně bylo vyjádřeno v mé práci, nebyla hodnota směny, nýbrž hodnota statku směňovaného.

Neboť proto, že určitý statek, určitý objekt může nám přinést při směně jistý čistý výnos relativní, t. j. připadající na jeho jednotku, proto mu připisujeme určitý význam, který právě nazýváme hodnotou dynamickou. Nebyla to tedy směna, nýbrž nákladový statek, jehož hodnotu jsem určoval. I z toho důvodu jest dbáti toho, jak jsme řekli na str. 223., že hodnota připisuje se hodnocenému objektu a nikoliv změně objektem podmíněné, neboť vidíme, že nepřesnost v tomto směru může vésti i k nesprávné záměně mezi užitečností aktu a hodnotou objektu.

Z toho, co zde bylo řečeno, mohlo by se zdáti, že hodnota dynamická jest pojmem, kterého lze použití pouze při směně. Avšak tomu tak není. O směně a nikoliv jiných hospodářských aktech jsme mluvili doposud proto, poněvadž směna jest z hospodářských aktů jedním z nejdůležitějších. Uvážíme-li však schema naší hospodářské fáze, vidíme, že není důvodu, aby chom v každém případě řešení hospodářské kolise nepřipisovali nákladovému statku A hodnotu, neboť v každém případě řešení takové kolise — a to znamená, že jde o hospodářský akt — přinese nám čistý výnos, takže ve všech případech má nákladový statek určitou výnosovost a pro její míru — relativní — jest mu přikládán určitý význam, jest mu přikládána hodnota.

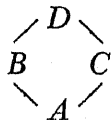
V dynamické hodnotě máme vyjádřeno též nejenom to, ku kterému hospodářskému aktu z aktů možných dojde — na př. která směna z možných směn bude uskutečněna — nýbrž i to, proč vůbec k hospodářskému aktu — směně — dojde. Vyjádřeno jest to počtem relativního čistého výnosu. Subjekt sleduje imanentně maximální relativní čistý výnos a podle toho zařizuje své jednání. Podle téhož počtu určuje též dynamickou hodnotu nákladových statků, takže celý problém jest tu spiat v jedno typickým kriteriem hospodářského myšlení, totiž principem maximálního relativního výnosu čistého. To svědčí zároveň o tom, že celý problém i pojmy s ním spojené — t. j. tedy i pojem dynamické hodnoty — jsou specificky hospodářské.

Posléze mohly by ještě vzniknouti námitky, zda snad není dynamická hodnota aplikovatelná pouze na hospodářské akty spotřební, t. j. tam, kde uvažujeme — lze říci horizontálně — o tom, jak máme naložiti s nákla-

dovými statky, které již máme (na př. s penězi), a že není aplikovatelná při úvahách, kde běží o získávání nákladových statků subjektem, tedy — lze říci o srovnávání vertikální — výdělečné hospodářství.

Taková námitka byla by mylnou.

Ve všech případech, ať již jde o hospodářství spotřební nebo výdělečné, jsou všechny úvahy úplně téhož rázu. Výnosový počet, který se při nich provádí, jest vždy horizontálním počtem $B - C$ mé hospodářské fáze. Máme-li získávati nákladové statky na př. prací, máme tu také hospodářskou fázi

při nichž postulát B jest „postulát býti prostý strasti potřeby“ (t. j. získati příslušný nákladový statek) a postulát C „postulát býti prostu námahy“*). Srovnání děje se s hlediska nadřazeného postulátu D , který je pro oba tyto koordinované postuláty kritický (bude vyjadřovati něco jako „býti vůbec prostu strasti“) a jenž rozhodne, který z obou postulátů dojde splnění na úkor druhého. Postulátem A jest pracovní schopnost. Podle toho, že v našem příkladě jest postulátem B býti prostu strasti potřeby, vidíme, že v tomto příkladě subjekt použije své pracovní schopnosti k získání nákladového statku, ježto toto jeví se mu užitečnějším s hlediska postulátu D , než býti prostu námahy (C). Mohou býti ovšem případy, kdy naopak tento poslední postulát bude se jeviti užitečnějším a stane se postulátem B naší hospodářské fáze. Ať je tomu však tak nebo onak, i zde má nákladový statek schopnost přinéstí subjektu určitý

*) Viz tutěž úvahu podrobněji na stránce 298 a n. a 526 n.

relativní výnos čistý, i zde bude mu pro míru jeho výnosovosti přikládán určitý význam, i zde bude rozhodovati prostý počet relativního čistého výnosu.

Uzavřeme-li tuto kapitolu, můžeme zdůrazniti několik zvláště důležitých poznatků:

1. Hospodářská hodnota dynamická jest význam, který přikládáme hodnocenému objektu pro míru jeho schopnosti při hospodářském aktu přinésti určitý čistý výnos a to míru připadající na jeho jednotku.
2. Dynamická hodnota úzce souvisí s počtem o relativním čistém výnosu, který sám jediný jest vodítkem a stačí rozřešiti všechny problémy hospodářských úvah.
3. Hospodářská hodnota dynamická jest protikladem hospodářské hodnoty statické. Protiklad vyplývá z toho, že subjekt jednou přeje si určitý stav beze změny, po druhé přeje si určitou změnu — jednou má hledisko statické, po druhé kynetické. Protiklad odůvodňuje důležité rozdíly: na př. situační hodnota peněžní jednotky je dána nejnížší krytou potřebou, pokud se týče prací za získání náhrady. Dynamická hodnota peněžní jednotky je však dána odpočtem mezi nejnížší krytou minus nejvyšší nekrytou potřebou.
4. Dynamická hodnota jest pojmem, který lze aplikovati nejenom při směně, nýbrž při jakýchkoliv hospodářských aktech.
5. Jak dynamická hodnota, tak i počet relativního čistého výnosu jest aplikovatelný jak při hospodářství konsumním, tak i v dělečném.

Doplníme-li to, co bylo řečeno pro dynamickou hodnotu i pro hodnotu statickou, máme všechny instrumenty pro jakýkoliv — dynamický nebo statický — postoj hospodářického subjektu. Viděli jsme zároveň důležitost stěžejního principu všech úvah hospodářských, t. j. výnosového počtu.

Tyto naše úvahy o výnosovém počtu jsou v těchto kapitolách podány pouze *anticipando* a znamenají určitou odbočku. Bude jim totiž věnována patřičná pozornost teprve na konci tohoto díla, kde bude podrobně rozebrán tento snad nejdůležitější problém hospodářského myšlení. Zde a na jiném místě musíme se však již tímto problémem zabývatí proto, aby náš výklad mohl býti úplně pochopen.

Tím uzavírám výpočet a rozbor základních pojmů hospodářských a vrátíme se k podrobnější analýze hospodářské fáze, již potřebujeme, abychom právě mohli definitivně přikročiti k závěrečným kapitolám o výnosovém počtu.

5. O hospodářské fázi zoláště.

a) Rozhled.

Poznali jsme, že první podmínkou pro vysvětlení hospodářské fáze jest analýsa a vysvětlení hospodářských pojmů a provedli jsme tuto analýsu a podali posvětlení v předchozí kapitole. Osvětlivše takto první z obou základních rozdílů hospodářského a technického myšlení, můžeme nyní přistoupiti k druhému základnímu rozdílu těchto dvou způsobů myšlení, totiž k hospodářské fázi. V rámci této fáze odehrává se vlastní hospodářské myšlení. Fáze tato skládá se v podstatě sice ze samých hospodářských pojmů, leč vysvětlení těchto pojmů není ještě vysvětlením hospodářské fáze.